

Arbetsplan för förskolan

62
16/930

Hemspråksstöd för invandrar- och minoritetsbarn

Socialstyrelsen

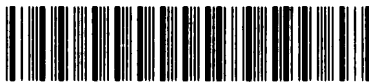

Central-
biblioteket

br
86/933

Hemspråksstöd
för invandrar- och minoritetsbarn

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

14000

000470490 ✓

Hemspråksstöd

för invandrar- och minoritetsbarn

Socialstyrelsen
Liber Förlag

I serien **Arbetsplan för förskolan** ingår följande titlar:

Förskolans pedagogiska verksamhet – mål och inriktning (1981)

Förskola – lågstadium. Samverkan för kontinuitet (1981)

Hemspråksstöd för invandrar- och minoritetsbarn (1985)

Liber Förlag

162 89 Stockholm

tfn 08/739 90 00

Mångfaldigande av innehållet i denna bok, helt eller delvis, är enligt lag om upphovsrätt av den 30 december 1960 förbjudet utan medgivande av Liber Förlag.

Förbudet avser såväl text som illustrationer och gäller varje form av mångfaldigande, genom tryckning, duplicering, stencilering, bandinspelning etc.

Socialstyrelsen

Hemspråksstöd

Liber Förlag

ISBN 91-38-90699-6

Upplaga 1:1

Formgivning: Bertil Porsfelt

Förlagsredaktör: Elisabeth Rinman

© 1985 Liber Förlag

Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1985

Innehåll

Förord	7
Bakgrund	9
Språk och kultur	10
Utvecklingen av hemspråksstödet i förskolan	12
Definitioner och begrepp	16
Föräldrarnas roll	18
Mål för hemspråksverksamheten i förskolan	20
Socialtjänstlagen	20
Invandrapolitiska mål	21
Barnens behov	22
Riktlinjer för hemspråksstödet i förskolan	25
Regerings- och riksdagsbeslut om hemspråksstöd	26
Statsbidrag till hemspråksstöd i förskolan	27
Kommunal planering	28
Uppgift om språk i familjen	28
Långsiktig planering	29
Uppsökande verksamhet	29
Hemspråksstöd utanför förskolan	30
Biblioteken	31
Läromedelsutställningen	31
Studieförbunden	33
Hemspråksstödet organisation och innehåll	34
Ledning och ansvar	34
Hemspråksstödet omfattning	35
Hemspråksstöd i daghem och deltidsgupper	36
Rätt hemspråkslärare till rätt barn	37
Hemspråksstöd i familjedaghem	44
Hemspråksstöd i öppen förskola	46
Personal	47
Hemspråkslärare som fast personal i barngrupp	48
Ambulerande hemspråkslärare	48

Grundskolans hemspråklärare	49
Arbetsätt	54
Pedagogisk planering och utvärdering	54
Introduktion	55
Föräldrasamarbete	56
Svenska som andraspråk i förskolan	58
Samverkan med skolan	60

Förord

Denna skrift om hemspråksstöd för invandrar- och minoritetsbarn i förskolan ingår i serien Arbetsplan för förskolan, vilken fungerar som ett Allmänt råd från socialstyrelsen. Arbetsplanerna uttrycker socialstyrelsens policy när det gäller förskole- och fritidsverksamheten och vänder sig i första hand till förtroendevalda och personal inom den kommunala ledningsorganisationen. De har även som målgrupper den pedagogiskt verksamma personalen, föräldrar samt utbildningar.

Arbetsplansdelen *Hemspråksstöd för invandrar- och minoritetsbarn* kan ses som ett led i socialstyrelsens strävanden att förtydliga barnomsorgens mål och inriktning. Tidigare har utgivits delarna *Förskolans pedagogiska verksamhet – mål och inriktning* samt *Förskola – lågstadium. Samverkan för kontinuitet*. Föreliggande arbetsplansdel anknuter till dessa skrifter samt till pågående arbete att ta fram pedagogiskt program för förskolan.

Skriften är förankrad i de förslag som presenterats i två utredningar, *Språk och kulturstöd för invandrar- och minoritetsbarn*, SOU 1982:43 och *Olika ursprung, gemenskap i Sverige*, SOU 1983:57.

Förskolebarn som har ett annat språk än svenska som ett dagligt umgängesspråk i hemmet behöver få stöd och stimulans att behålla och utveckla sitt modersmål samt tillgång till det svenska språket som ett andraspråk.

I *Hemspråksstöd* redogörs för målet för språk- och kulturstödet, organisationsfrågor och barnens rätt till hemspråksstöd. Personalens utbildning, handledning, fortbildning, föräldrasamarbete och samarbetet förskola-skola är exempel på andra områden som behandlas.

Ett avsnitt berör svenska som andraspråk. Hur svenska språket skall kunna utvecklas och fungera som ett andra modersmål jämsides med det egna språket kommer att ytterligare fördjupas i en kommande skrift i serien *Arbeta i förskolan*.

Arbetsplansdelen *Hemspråksstöd* är ett viktigt underlag vid utarbetandet av kommunala riktlinjer för barnomsorgen.

C-A Ifvarsson

Bakgrund

Sverige har på bara några decennier förändrats från ett land med ganska homogen befolkning till ett samhälle där människor med ett stort antal språk, kulturer och bakgrunder skall leva tillsammans.

Sedan 1940-talet har ca 650 000 personer invandrat till Sverige. Man räknar med att ca en miljon människor i Sverige har invandrarbakgrund (första, andra och tredje generationens invandrare). De största invandrargrupperna kommer från Finland, Jugoslavien, Grekland och Turkiet. På senare tid har det kommit nya invandrargrupper till Sverige från tex Polen samt latinamerikanska, afrikanska och asiatiska länder. En del av dessa människor har tagits emot som flyktingar.

Invandrarna i Sverige representerar ca 150 olika språkgrupper. I Sverige finns också ursprungliga minoritetsgrupper – zigenare, samer och finsktalande befolkning i Tornedalen.

Människor från invandrar- och minoritetsgrupper kan lika lite som andra klassificeras utifrån sitt språk, sin nationalitet eller den kultur där de har sitt ursprung, även om ursprunget har stor betydelse. Liksom alla andra har de sin unika historia. När det gäller invandrare kan orsakerna till att de utvandrat vara mångskiftande. En del utvandrar på grund av arbetslöshet och/eller för att få bättre ekonomiska, materiella förhållanden. Där skiljer sig inte invandrare mycket från människor som flyttar inom det egna landet. Vart man flyttar, till vilket land och vilken ort, är ett val som kan vara mer eller mindre planerat eller slumpmässigt. Utvandring kan också bero på att man flyr eller utvisas från sitt land av politiska, trosrättsliga eller ideologiska orsaker. Då har man ofta inte så stort eget val när det gäller vart man får ta vägen.

En del flyttar till ett annat land för att förenas med nära anhöriga, vilka i sin tur flyttat av olika skäl. Men det finns också invandrare som värvats till ett annat land på grund av sitt kvalificerade yrkeskunnande. Även utländska adoptivbarn och gäststuderande räknas i olika sammanhang som invandrare.

Ofta sker utvandring som "kedjeemigration". Några "pionjärer" ger sig iväg först och banar väg för andra landsmän, vanligen först inte familjevis. Första tiden lever de och arbetar ofta samman på vissa orter och gruppvis. Efter ett tag kan familjen komma eller så bildar man familj i det nya landet. De flesta planerar att återvända till hemlandet snarast möjligt. Erfarenheten visar ändå att många blir kvar. De vänjer sig vid tillvaron i det land dit de flyttat, de ekonomiska förhållandena i hemlandet förbättras inte. Många känner sig småningom som främlingar i det egna landet. De anpassar sig till en tillvaro i invandringslandet även om de ändå aldrig känner sig riktigt hemma där.

För en del grupper är mönstret för invandring annorlunda. Ett exempel är finska medborgare som tar arbete i Sverige. För dem är det lättare att ta sig hit och även åka hem igen, bl a beroende på närheten mellan länderna och den fria nordiska arbetsmarknaden.

Invandrare är sinsemellan mycket olika i skilda avseenden. De har olika utbildning och yrkesstatus respektive social ställning i hemlandet. I invandringslandet får många uppleva en försämrad social status samtidigt som de får känna av ett språkligt och kulturellt främlingskap.

De mest utpräglade inhemska minoritetsgrupperna, nämligen samer och finsktalande svenskar i Norrbotten, har sedan långt tillbaka upplevt motstånd och fientlighet mot sin egen särart. Deras språk och deras kultur har motarbetats och de har accepterats under förutsättning att de anpassat sig till majoritetskulturen och majoritetsspråket. Det innebär att de i stora stycken genomgått en assimileringprocess där deras språk och kultur har trängts tillbaka. Idag är det relativt få som talar samiska respektive finska bland dem som har samisk respektive finskspråkig bakgrund.

Språk och kultur

Barn och föräldrar behöver ett gemensamt språk. Under de allra första levnadsåren är det eller de språk som talas inom familjen viktigast för barnet. Efter hand blir det allt viktigare att barnen blir

hemmastadda även med det omgivande samhällets språk och kultur om det språk som talas inom familjen är ett annat än ute i samhället.

Språk lärs in och utvecklas i sociala sammanhang. Barn behöver bli delaktiga i en språk- och kulturkrets, där familjen och dess släkt- och vänskrets först är mest betydelsefulla. Förskolan med jämnåriga kamrater och andra vuxna än föräldrarna är ett viktigt tillskott för invandrar- och minoritetsbarn, först för att förstärka hemspråket och den kultur familjen tillhör, senare även för majoritetsspråket och majoritetskulturen. Barn som växer upp med flera språk har mer att lära sig än enspråkiga barn.

I en gynnsam uppväxtmiljö innebär inläring av mer än ett språk att barnet får en extra intellektuell stimulans. I en ogynnsam uppväxtmiljö finns risk för att barn hämmas i sin språkliga och övriga utveckling. En trygg och förstående omgivning är av betydelse för att barn skall utvecklas språkligt och socialt.

Det har tvistats om vad full två- eller flerspråkighet innebär. Det tycks riktigast att tala om en mer eller mindre *adekvat* språkbehärskning med avseende både på enspråkiga och flerspråkiga.

I förskolan behöver barn från minoritetsgrupper få stimulans i de språk de skall tillägna sig. Men de behöver inte lära sig flera språk samtidigt, i samma takt och till samma nivå. De behöver personal i förskolan som talar deras modersmål och är delaktig i deras egen kultur. All personal, både hemspråkslärare och svenskspråkig personal, behöver vara medveten om och ta hänsyn till barnens språkliga, sociala och kulturella situation. Språk lärs in bäst om flera sinnen används samtidigt. Därför lär sig barn språk bäst i varierande lekar och vardagliga aktiviteter.

Invandrarbarn i Sverige har inte samma förutsättningar att lära sig sitt modersmål som barnen i hemlandet. De bör istället språkligt och kulturellt ha möjlighet att skapa sig en sverige-finsk, sverigegrekisk etc identitet. Samtidigt skall de kunna kommunicera med enspråkiga personer som talar och skriver enbart svenska, finska, grekiska osv.

Kultur kan definieras som ett kollektivt medvetande, den bild av eller modell för verkligheten som en grupp människor har. Man har har gemensamma regler för tolkning av verkligheten och normer för accepterat respektive icke accepterat beteende.

Kultur är också ett system för sociala relationer och deras innebörd. En kultur är uppbyggd av en rad symboler, där det talade språket, mimik, gester och kroppsspråk är de viktigaste uttrycksätten. Det talade språket är ett av de mest komplicerade medlen för att överföra och förmedla en kulturs innehåll.

En kultur överförs från en generation till nästa. Barnuppfostran är därför en av kulturmönstrets mest centrala delar.

Genom att få del av kunskap, genom att delta i vardagliga sysslor, genom samtal och genom att få fullgöra bestämda uppgifter m m blir barnen delaktiga av en kultur. Lekar, berättelser, sagor och sånger, rim och ramsor, bilder, teater, firande av högtider m m är också sådant som förmedlar viktiga delar av kulturen till barnen. Ofta har barn dessutom en egen kultur med lekar, ramsor, traditioner etc, som överförs från en barngeneration till nästa.

... en kultur omfattar grundläggande värderingar och uppfattningar om hur världen, samhället och människor är funtade, sätt att lösa problem och sätt att uttrycka sig. Mera konkret omfattar den sätt att gå och stå, sätt att röra armar och ben och ansiktets småmuskler, sätt att prata och sätt att vara tyst, sätt att klä sig liksom sätt att vara avklädd, sätt att vara vänlig och sätt att bli förbannad, sätt att uttrycka tacksamhet och sätt att göra affärer, sätt att vara grannar och sätt att vara släkt. Och mycket annat. (Hannerz, 1981)

Att vara delaktig i en kultur innebär trygghet, dels för att man genom att följa mönstret blir bekräftad som individ av sin omgivning, dels för att man delar en mängd symboler, värderingar och förhållningssätt med människor omkring sig och därför inte ständigt behöver reflektera över, ompröva eller försvara sin egen världsbild. Då man byter från en kulturell omgivning till en annan sker det motsatta – bristen på bekräftelse och gemensamhet skapar otrygghet.

Utvecklingen av hemspråksstödet i förskolan

Med tanke på behovet av språk- och kulturstöd definierar socialstyrelsen invandrarbarn som ett barn med minst en i utlandet född förälder. Ca 15 procent av alla förskolebarn i landet är enligt denna definition invandrarbarn. Av de barn som föds i Sverige beräknas ca hälften ha invandrarbakgrund. Många av våra invandrarbarn lever i dag med

flera språk och kulturmiljöer.

Utredningen om språkminoriteter i förskoleåldern (SOU 1982:43) uppskattade det totala antalet förskolebarn med ett annat språk än svenska som dagligt umgängesspråk mellan barn och föräldrar till *minst* 60 000. Till detta kommer förskolebarn inom de inhemska minoritetsgrupperna zigenare, samer och finsktalande befolkning i Tornedalen.

Det var först i början av 70-talet som man började intressera sig för invandrar- och minoritetsbarnen inom förskolan. Insatserna bestod från början i att försöka finna former för att förbättra barnens kunskaper i svenska språket.

Invandrarutredningen (SOU 1974:69) formulerade målen för en framtida invandrar- och minoritetspolitik med utgångspunkt i principerna jämlikhet, valfrihet och samverkan. Utredningen betonade vikten av att utveckla en språklig och kulturell identitet. Barnstugeutredningen (SOU 1972:26–27) och invandrarutredningen pekade på förskolans viktiga funktion när det gäller stöd såväl till barnens språkutveckling som deras sociala och kulturella utveckling. Målet enligt invandrarutredningen var att "främja aktiv tvåspråkighet".

Enligt barnstugeutredningen borde huvudprincipen vara att integrera invandrabarnen i vanlig förskola, men i vissa fall kunde det vara lämpligt med någon form av språkförskola före placering i reguljär förskola. Invandrarutredningen förordade att barn av samma nationalitet skulle samlas i samma barngrupp när barnunderlaget var tillräckligt stort. Invandrarutredningen införde begreppet hemspråk som "ett modersmål som avviker från omgivningens språk och som talas i hemmet".

I en första utvärdering av den försöksverksamhet som bedrevs 1971–74 i ett antal kommuner och som syftade till att pröva olika åtgärder för att förskolan bättre skulle svara mot barnens behov, framkom att det barnen främst behövde var stöd i det egna språket och den egna kulturen. Insatser gjordes därför för att öka stödet i barnens egna modersmål, vilket vid senare utvärdering visade positiva resultat för såväl det egna modersmålet som för svenskan.

År 1975 antog riksdagen riktlinjerna för invandrar- och minoritetspolitiken. Samma år trädde den år 1973 beslutade förskolelagen i kraft.

År 1975 framlade den sk invandrargruppen, en arbetsgrupp inom utbildningsdepartementet, förslag om åtgärder för invandrabarnen i förskola, grundskola och gymnasieskola till regeringen (DsU 1975:13).

Invandrargruppen föreslog att samhällets resurser för hemspråksstöd i första hand skulle satsas på förskolan, och då på barn från fyra års ålder. I den proposition som följde på invandrargruppens förslag (prop 1975/76:118) föreslogs att kommunerna skulle vara skyldiga att anordna hemspråksträning för sexåriga barn som omfattas av den allmänna förskolan och hemspråksundervisning för elever i grundskolan och gymnasieskolan. Riksdagens beslut 1976 innebar ett fastställande av propositionens förslag vad gällde kommunernas skyldighet att anordna hemspråksträning för sexåringar respektive hemspråksundervisning för elever i grundskola och gymnasieskola (UbU 1975/76:33 rskr 391). Skyldigheten kom dock inte när det gällde förskolan att regleras genom lag, vilket fordras för att ett sådant beslut skall äga giltighet. Riksdagen betonade att hemspråksträningen är en integrerad del av förskolans arbetssätt. Syftet är att stödja den totala personlighetsutvecklingen. Betydelsen av tvåspråkig personal i förskolan framhövdes också.

Våren 1977 beslutade riksdagen om statsbidrag för hemspråksträning i förskolan för sexåriga barn. Senare beslutade riksdagen även om statsbidrag för hemspråksträning för femåriga barn i förskolan.

Samtidigt som hemspråksreformen började förverkligas 1977 påbörjades en utbildning av tvåspråkiga förskollärare och hemspråkslärare.

1979 tillsatte regeringen en utredning, utredningen om språknoriteter i förskoleåldern, vars uppdrag var att kartlägga hemspråksträningens nuvarande omfattning, organisation och personalresurser samt att klargöra rätten till hemspråksträning och föreslå förändringar i övrigt "som bättre än nu kan tillgodose invandrabarnens speciella behov".

Utredningen framlade i sitt slutbetänkande (SOU 1982:43) två alternativa lagförslag. Det ena skulle innebära en lagfäst skyldighet för kommunerna att anordna hemspråksstöd för barn med annat hemspråk än svenska under hela den tid de går i förskola eller vistas i familjedaghem. Detta alternativ ansåg utredningen bäst svara emot

huvuddirektiven och barnens behov av ett kontinuerligt språkstöd. Det andra alternativet, som utgick från tilläggsdirektiv till alla kommittéer (1980:20) att utredningsförslag skulle rymmas inom befintliga ekonomiska ramar, innebar att kommunernas skyldighet att anordna hemspråksstöd i förskolan skulle begränsas till två år men inträda från det barnet börjar förskolan eller i familjedaghem.

Språk- och kulturarvsutredningen, som tillsattes av regeringen 1981, kom 1983 med två betänkanden som rör hemspråksundervisningen inom ungdomsskolan samt vuxenutbildningen (SOU 1983:57 och 58). Denna kommitté och utredningen om språkminoriteter i förskoleåldern föreslog i sina betänkanden åtgärder för att förbättra kontinuiteten mellan förskolans hemspråksstöd och skolans hemspråksundervisning.

Regeringens proposition baserad på de båda kommittéernas förslag ingår i budgetpropositionen för år 1985/86 (prop 1984/85:100 bilaga 7, socialdepartementet och bilaga 10, utbildningsdepartementet). När det gäller förskolan innebär propositionen respektive riksdagens ställningstagande bl a att invandrar- och minoritetsbarnens rätt till hemspråksstöd i förskolan fortfarande inte reglerats genom lag. Däremot har gjorts en klarare avgränsning beträffande vilka barn som skall få hemspråksstöd. Definitionen på hemspråk har ändrats från "ett språk som utgör ett levande inslag i hemmiljön" till "barnets dagliga umgängesspråk i hemmet". Betänkandet från utredningen om språkminoriteter i förskoleåldern betraktas som ett underlag som skall kunna bilda utgångspunkt för fortsatt utveckling av hemspråksstödet i förskolan.

Vid den första inventeringen 1977 av hur många barn med annat hemspråk än svenska som fanns i förskolan var antalet 6 300 varav 2 000 fick hemspråksstöd. 1983 var motsvarande siffra 20 300 respektive 11 700. Till denna ökning har säkerligen möjligheten att få statsbidrag medverkat. Forskningsrön och andra erfarenheter som visat hur väsentligt förskolans hemspråksstöd är för invandrar- och minoritetsbarnen har också bidragit till insikt om betydelsen av ett sådant stöd. Föräldrar har utifrån egna erfarenheter och information efter hand fått en allt större förståelse för vikten av att barnen både får behålla modersmålet och lära sig svenska.

Definitioner och begrepp

Begreppet *hemspråksstöd* ersätter tidigare hemspråksträning. Hemspråksstöd anger tydligare att syftet är att stödja barnets möjligheter att knyta an till föräldrarnas språk och kultur. Det är i förskolan inte fråga om regelrätt undervisning eller träning i språket utan en integrerad del av förskolans verksamhet och arbetssätt där målet är att stödja barnets personlighetsutveckling överhuvudtaget.

Hemspråksstöd i förskolan motsvaras av hemspråksundervisning i skolan.

Med begreppet *hemspråksgrupp* menas en grupp i förskolan där alla barn och huvuddelen av personalen tillhör samma språkliga och kulturella minoritetsgrupp. Modersmålet är samtalsspråk i gruppen, men aktiviteter förekommer även på svenska. Tidigare användes begreppet enspråkig grupp.

Hemspråksgrupp i förskolan motsvaras av hemspråksklass i skolan.

Begreppet *sammansatt grupp* är en grupp i förskolan där en del av barnen och personalen talar ett minoritetsspråk och den andra är svenskspråkig. Umgångesspråk är både minoritetsspråket och svenska. Tidigare användes begreppet tvåspråkig grupp.

Sammansatt grupp i förskolan motsvaras av sammansatt klass i skolan.

Begreppet *svenskspråkig grupp* anger en grupp i förskolan där samtalsspråket är svenska. Barn med annat modersmål får hemspråksstöd av ambulerande hemspråkslärare ett visst antal timmar per vecka. Tidigare användes begreppet integrerad grupp.

Svenskspråkig grupp i förskolan motsvaras av svensk klass i skolan.

Hemspråksstöd ges i hemspråksgrupp och sammansatt grupp av den tvåspråkiga personalen som ingår som ordinarie personal i gruppen. I den svenskspråkiga gruppen har barnen tillgång till hemspråksstöd genom ambulerande förskolepersonal eller av en hem-

språklärare som arbetar både i förskolan och skolan.

Alla tvåspråkiga personer som i förskolan arbetar med barn ur sin egen språkgrupp kallas för *hemspråklärare*, vare sig de arbetar i hemspråksgrupp, sammansatt grupp eller svenskspråkig grupp.

I praktiken förekommer många varianter av gruppammansättningar vad gäller både barn och personal.

I samtliga former ingår svenska som andraspråk som ett väsentligt inslag, även om behov och förutsättningar för att föra in svenska varierar.

Föräldrarnas roll

Hemmet skall kunna ge barnen en grund för språk- och personlighetsutveckling. Föräldrar ur minoritetsgrupper har normer, värderingar och levnadssätt som inte alltid stämmer överens med omgivningens. Detta har lett till att de ibland kommit i konflikt med det svenska uppfostringsmönstret liksom de riktlinjer som finns för den svenska barnomsorgen och skolan. Många föräldrar har försökt att fostra sina barn svenskt och talat svenska med dem i tron att detta skulle underlätta för barnen att finna sig till rätta och lyckas i skola och samhällsliv. Föräldrar ur minoritetsgrupper har stor betydelse för barnens språkliga och kulturella utveckling och bör stödjas i denna roll.

Sådan information skall invandrarföräldrar få ta del av så tidigt som möjligt i sitt möte med det svenska samhället, t ex genom mödra- och barnhälsovården, socialförvaltningen och skolan.

Många barn ur språkliga och etniska minoriteter växer snabbare in i det svenska samhället än föräldrarna. En del av barnen kan råka in i mer eller mindre allvarliga lojalitetskonflikter i mötet mellan två kulturer, två språk och normer som ofta står i konflikt med varandra. Detta innebär att det krävs en mera medveten inläring och ett överbyggande känslomässigt stöd från förskolan, fritidsverksamheten och skolan för att invandrarbarnen och deras familjer skall kunna tillgodogöra sig mötet mellan två kulturer.

Små barn befinner sig ständigt i en inläringssituation, det är viktigt att de inte blir hämmade i sin nyfikenhet att upptäcka omvärlden på grund av att de inte förstår eller blir missförstådda. Barns behov att få inhämta kunskap och erfarenheter måste få utvecklas i förskolan men utan att de försätts i lojalitetskonflikt mellan hemmets och omgivande samhälles värderingar.

Det är föräldrarna som aktivt måste ta ställning till barnets framtida grad av tvåspråkighet. Utifrån sin aktuella situation, befintliga stödresurser, eventuella framtidsplaner och den tid och kraft de själva är beredda att ägna åt att stimulera språket hos barnen bör de

välja en ambitionsnivå för barnets hemspråksstöd.

Barnets språkliga och kulturella stöd under förskoleåldern och senare i skolan behöver diskuteras och planeras i samråd mellan föräldrar och olika samhällsinstanser, främst socialtjänsten, barnhälsovården och skolan.

Mål för hemspråksverksamheten i förskolan

Socialtjänstlagen

I socialtjänstlagen stadgas i 1 §:

Samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas

- ekonomiska och sociala trygghet
- jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet. Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser. Verksamheten skall bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet.

Socialnämnden skall verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden (12 §). Socialnämnden skall se till att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver.

Alla barn skall anvisas plats i förskolan från höstterminen det år de fyller sex år (14 §). Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd för sin utveckling skall anvisas plats i förskolan tidigare än som anges i 14 § eller med förtur anvisas plats i fritidshem – om inte barnens behov av sådant stöd tillgodoses på annat sätt (15 §). Genom uppsökande verksamhet skall kommunen försöka få kontakt med barn som har särskilda behov av plats i förskola från tidig ålder. Kommunen skall vidare ”genom planmässig utbyggnad av förskole- och fritidshemsverksamhet” sörja för att de barn som behöver omvårdnad på grund av föräldrarnas förvärvsarbete eller studier får sådan omvårdnad – om behovet inte tillgodoses på annat sätt (17 §).

I socialtjänstlagen finns även en paragraf som reglerar rätten till bistånd (6 §). Av den följer att den enskilde har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning och sin livsföring i övrigt, om hans behov inte kan tillgodoses på annat sätt. Biståndsrätten omfattar alla åldersgrupper och kan innefatta främst tjänster av skilda slag, bla även plats i förskola eller fritidshem. Enligt socialstyrelsens allmänna råd (1981:1) kan rätten till bistånd även åberopas när det gäller behov av hemspråksstöd.

Socialtjänstlagen är en viktig utgångspunkt när det gäller att precisera vilka möjligheter som skall kunna stå minoritetsbarnen till buds.

Kommunen bör med iakttagande av integritetsskyddet känna till invandrar- och minoritetsbarnen, vilka de är, var de bor, under vilka förhållanden de lever så att den vet vilka som kan behöva särskilt stöd. Invandrarbarn med handikapp behöver uppmärksammas särskilt. Kommunen skall också tillsammans med föräldrarna samt andra samhällsorgan, organisationer och föreningar främja en god miljö för barnen. Vid behov och i mån av resurser skall kommunen kunna ställa upp med samhällelig omsorg och service.

Invandrapolitiska mål

Den svenska invandrar- och minoritetspolitiken syftar till att skapa jämlikhet och samverkan mellan invandrare, minoriteter och majoritetsbefolkning samt valfrihet för alla att bevara och utveckla den egna kulturen. Det innebär att riksdagen tagit ställning för Sverige som ett mångkulturellt samhälle. Samverkansmålet för invandrapolitiken innebär dessutom att olika kulturer inte bara skall kunna leva sida vid sida i det svenska samhället. Det förutsätter ett samspel och ett aktivt utbyte där de olika kulturerna kan berika varandra. Jämlikhetsmålet innebär att invandrare och svenskar skall ha samma rättigheter och skyldigheter. Statliga, kommunala och landstingskommunala myndigheter skall ge likvärdig service till både invandrare och svenskar. Informationsmaterial bör tex finnas på olika språk och invandrare skall ha rätt till tolkhjälp i olika situationer, bla vid sjukhusbesök, vid besök vid mödrhälsovård respektive barnhälsovård eller på socialför-

valtningen. Valfrihetsmålet innebär att en person som invandrat från ett annat land eller tillhör en ursprunglig minoritet har rätt att behålla sin kulturella särart. Det innebär också rätten att ge sina barn förutsättningar att bära ursprungskulturen vidare.

Målformuleringarna i socialtjänstlagen och de invandrarpolitiska målen stämmer väl överens. De invandrarpolitiska målen kan sägas vara en precisering av de förutsättningar som måste finnas för att målen i socialtjänstlagen skall kunna uppfyllas även för invandrare.

För förskolans verksamhet betyder de invandrarpolitiska målen följande:

- Jämlikhetsmålet innebär, att invandrar- och minoritetsbarnen måste få likvärdiga möjligheter att bibehålla och utveckla sitt modersmål och sin ursprungskultur som andra barn. Att ge hemspråksstöd, att uppmärksamma och anknyta till barnets ursprungskultur i olika sammanhang är några av förskolans vägar att verka för jämlikhetsmålet.
- Hemspråksverksamheten skall som komplement till det egna hemmet stödja barnens förankring i familjens och gruppens språk och kultur, ge dem förutsättningar för en gynnsam tvåspråkig och tvåkulturell utveckling.
- Valfrihetsmålet innebär, att föräldrarna bör få möjlighet att välja i vilken grad de vill behålla sin kultur och vad de vill ta till sig av den svenska kulturen. I praktiken borde föräldrarna ges möjlighet att välja formen för barnens förskolevistelse och hemspråksstöd om valfrihetsmålet skall uppfyllas. Kunskaper om föräldrarnas språk och kultur är en förutsättning för att barnen så småningom själva skall kunna välja vad de vill behålla av ursprungskulturen och införliva detta med svensk kultur.
- Samverkansmålet förutsätter att personalen i förskolan aktivt arbetar för att barnen skall lära känna, få förståelse och respekt för egna och andras språk och kulturer.

Barnens behov

Barn behöver komma fram till en positiv identitetsuppfattning. Det är viktigt att de etablerar och bibehåller bra relationer till föräldrarna,

familjen. Barnen behöver leva sig in i den egna gruppen, dess språk, kultur- och samhällsbakgrund. De måste också få en chans att förstå och ta ställning till majoritetssamhället och dess kultur.

Barn i invandrar- och minoritetsgrupper har tillgång till minst två kulturer och två språk, vilket är en positiv, berikande, faktor – förutsatt att detta förhållande kan tas till vara. Men en del barn kan få det svårt att hålla samman sina två världar. Språk- och identitetsutvecklingen kan bli störd av en rad omständigheter. Mycket beror på hur föräldrarnas liv gestaltar sig och hur samhället runt familjen fungerar.

En hel del beror på i vilken fas av sin uppväxt ett barn kommer till ett annat land. Barn som utvandrar när de är i skolåldern har formats av det land och den kultur varifrån de kommer. De bör få en chans att bygga vidare på den förankringen, inte tvingas att undertrycka och "glömma bort". Samtidigt måste de också få en chans att tillfoga det nya landets språk och kultur. För barn som flyttar då de är i förskoleåldern, mellan två och sex års ålder, är det viktigt att få bygga vidare på och befästa familjens kultur och språk så att de blir tydliga, annars kan majoritetssamhället bli så dominerande att relationerna till föräldrarna och den kultur och det språk de står för blir allvarligt störda. Barnen måste få chans att gradvis anpassa sig till det nya landet, dess språk och kultur. Barn som fötts i det nya landet eller kommit dit i späda ålder tenderar att identifiera sig med språk och kultur i invandringslandet. Eftersom alla barn behöver en levande kontakt med sin familj och sin kulturbakgrund bör förskola, skola och samhälle i övrigt ge barnen stöd i den förankringen.

Det nya landets kultur och språk behövs för att klara sig i skolan, på arbetsmarknaden och i samhället i övrigt. Ju äldre barnet är när det kommer desto större är sannolikt behovet av särskilda stödåtgärder för att det nya landets språk och sociala liv skall bli tydliga och förståeliga.

Att få gå i förskola är i många fall en nödvändighet för att förskolebarn från invandrar- och minoritetsgrupper skall få uppleva hembörighet i det svenska samhället. Kontaktnätet mellan familjen och förskolan är särskilt viktigt för dessa barn. Hemspråksstöd i förskolan tillhör de viktigaste åtgärderna från samhällets sida för att trygga invandrarbarns och minoritetsbarns identitetsutveckling. För-

skolans stöd bör utformas på ett sådant sätt att barnen får möjlighet att komma igenom utvecklingsfaser och eventuella kriser på ett positivt sätt.

Barn från språkliga minoritetsgrupper behöver från allra första början i förskolan få stimulans i de språk de behöver tillägna sig. De behöver få möjlighet att språkligt behärska de situationer de är inblandade i och beredskap för att lära sig nytt, utveckla sina språk och sina kunskaper. Hemspråksstödet i förskolan bör ta fasta på att barnen från minoritetsgrupper på sikt får en adekvat kompetens i de språk de behöver behärska.

Personalen i förskolan bör vara medveten om sambandet mellan språk och kultur liksom om den process som är förbunden med att lära sig ett respektive flera språk. Personalen behöver ha insikt i de svårigheter barn ställs inför i en flerspråkig situation men också om alla de möjligheter den har till sitt förfogande för att stödja språkutvecklingen.

Barn från minoritetsgrupper behöver personal i förskolan som talar deras språk och är delaktig i deras kultur. Av den tvåspråkiga personalen, hemspråkslärarna, krävs såväl pedagogiskt och psykologiskt kunnande som särskild medvetenhet om barnets språkliga, kulturella och sociala situation. Den svenska personalen är viktig som förmedlare av svenska språket och kulturen.

De speciella behoven hos invandrabarn med handikapp är viktiga att uppmärksamma. Hur många av invandrabarnen i förskoleåldern som är handikappade är okänt. Vi vet dock att handikappet tillsammans med ett annat ursprung än det svenska ofta skapar extra stora svårigheter för både barn och föräldrar.

I en förfrågan till kommunerna 1982/83 om förekomsten av handikappade invandrabarn inom barnomsorgen framkom att ungefär 200 barn hade något av de traditionella handikappen (rörelsehinder, psykisk utvecklingsstörning, synskador, hörselhandikapp, medicinska handikapp). Personalen hade i allmänhet kontakt med landstingens habilitering och fick därigenom ett visst stöd i sitt arbete. Det är dock mycket sällsynt med tvåspråkig habiliteringspersonal.

Riktlinjer för hemspråksstödet i förskolan

Förskolans pedagogiska program anger ramarna för förskolans verksamhet, dess mål, innehåll och arbetssätt. Det pedagogiska programmet betonar också att verksamheten på den enskilda förskolan bör utgå ifrån barngruppens och de enskilda barnens behov och utvecklingsnivåer, deras sociala och kulturella hemmiljöer och den omvärld de successivt skall orienteras och införlivas i. Förskolans verksamhet skall utformas i nära samarbete med hemmen. För att barnen i förskolan skall kunna utveckla trygghet, tillit och stabila relationer måste de få stöd att knyta samman erfarenheter från hem och förskola. En flerspråkig och flerkulturell förskola har sin utgångspunkt i den svenska förskolan.

I barngrupper med invandrar- och minoritetsbarn bör arbetet präglas av de olika kulturer som möts i gruppen och arbetssättet utformas som en vidareutveckling av det pedagogiska programmet utifrån de olika kulturella särdragen.

Vare sig ett barn vistas i en språkligt homogen grupp eller i en flerspråkig grupp skall det få ta del av både den svenska kulturen och sin egen kultur. Förskolan för barn med andra språk och annan kulturtillhörighet än den svenska måste ha sin grundval i dessa andra språk och kulturer. Det måste också finnas en ömsesidighet så att svenska barn får tillgång till de andra kulturerna och språken.

Hemspråksstödet innebär att barn deltar i förskoleverksamhet där de kan kommunicera på sitt eget modersmål med andra barn och vuxna, och att barnen får uppleva sin eller sina föräldrars ursprungskultur som lika värdefull och viktig som den svenska.

Personalen har en viktig roll som förebilder för barnen. Genom sitt sätt att vara och fungera tillsammans med barnen påverkar de barnens identitetsutveckling och förhållningssätt till egna och andras språk och kulturer. Tvåspråkig och svensk personal bör ha ett jämställt förhållningssätt såväl formellt statusmässigt som i praktiska arbetssituationer.

Regerings- och riksdagsbeslut om hemspråksstöd

Invandrarbarnens rätt till hemspråksstöd är som tidigare nämnts inte reglerad i någon lag. Anledningen till att någon sådan lag inte skrivits är att då riksdagsbeslutet togs 1976 ansågs det att den då gällande förskolelagen tillgodosåg invandrarbarnens behov av särskilt stöd. Förskolelagen har sedan efterträtts av barnomsorgslagen och senast av socialtjänstlagen. Intentionen är således att invandrarbarn skall ges det stöd de är i behov av för sin utveckling.

Hemspråksstöd i förskolan skulle enligt riksdagens beslut 1976 ges till de barn, för vilka ett annat språk än svenska ”utgör ett levande inslag i hemmiljön”. Någon av, eller båda, föräldrarna/vårdnadshavarna har då ett annat språk än svenska som sitt modersmål och använder det språket i sitt umgänge med barnet. Hemspråksstöd skulle även ges till barn som tillhör en ursprunglig minoritet i landet, t ex zigenska barn, samebarn och finskspråkiga barn i Norrbotten.

I prop 1984/85:100 Bilaga 7, Socialdepartementet s 119, fastslås att hemspråksstödet bör syfta till att stödja barnets språkutveckling med förankring i det egna språket. Målet för hemspråksstöd i förskolan bör, i likhet med vad som anges för skolans hemspråksundervisning, även fortsättningsvis vara att främja en aktiv tvåspråkighet. Detta förutsätter att barnet har goda kunskaper i ett annat språk än svenska genom att normalt minst en förälder/vårdnadshavare har ett annat språk än svenska som sitt modersmål och ”använder det språket i sitt dagliga umgänge med barnet”. Denna formulering är en mera preciserad formulering än tidigare. I samma proposition framhålls också att förutsättningen för att få hemspråksstöd i förskolan skall vara samma som för skolan och att språkstöd i förskolan även bör omfatta ett första språkstöd i svenska. I proposition 1984:85:100 Bilaga 10 Utbildningsdepartementet framgår också att elev som påbörjat undervisningen i sitt hemspråk bör kunna fortsätta i den undervisningen även om familjeförhållandena förändras. Detta bör även gälla barn i förskoleåldern. Denna situation kan uppstå t ex vid skilsmässa, då den ena föräldern flyttar hem till sitt ursprungsland osv.

I propositionerna framhålls att stödet i förskolan och undervisningen i skolan endast bör gälla ett språk.

När det gäller de samiska barnen skall de kunna få språkstöd i förskolan även om inte språket är ett dagligt umgängesspråk i hemmet.

I prop 1984/85:100 Bilaga 7 Socialdepartementet och bilaga 10 Utbildningsdepartementet framhålls adopterade barns rätt till stöd/undervisning. För förskolans del innebär detta att barn som har ett etablerat språk som inte är svenska när det anländer till sina adoptivföräldrar bör få hemspråksstöd i förskolan.

En undersökning bland adoptivbarn som anlänt till Sverige vid 0–8 års ålder visade, att många av dem vid 10–18 ålder hade betydande språkbrister (Gardell, 1979). Den känsligaste tiden för barnets byte av språk visade sig enligt undersökningen vara mellan ett och ett halvt och två år respektive från fyra år och uppåt.

I prop 1975/76:118 om hemspråksundervisning för invandrarbarn anges att kommunerna skall erbjuda invandrarbarn organiserat hemspråksstödndervisning samt att genom information och uppsökande verksamhet nå alla invandrarföräldrar med detta erbjudande. Undantag från detta bör vara, då stora svårigheter föreligger och lärare inte finns tillgänglig utan stora extra kostnader t ex på grund av långa och tidsödande resor.

Statsbidrag till hemspråksstöd i förskolan

Enligt Förordning om statsbidrag till hemspråksträning i förskolan (SFS 1977:628) utgår fn statsbidrag till kommun för hemspråksstöd till 5- och 6-åringar i daghem, kommunalt familjedaghem eller deltidsgrupp.

Statsbidrag utgår för varje barn som får hemspråksstöd minst fyra timmar i veckan. Om särskilda skäl föreligger får socialstyrelsen medge att bidrag utgår också för hemspråksstöd som omfattar mindre än fyra timmar per vecka. Bidraget minskas då i motsvarande mån. Statsbidrag beräknas årligen på grundval av antalet inskrivna 5- och 6-åriga invandrarbarn. Statsbidraget beviljas av socialstyrelsen och betalas ut i efterskott för varje kalenderår.

Utöver detta särskilda bidrag till hemspråksstöd för 5- och 6-åringar utgår även statsbidrag enligt SFS 1983:943, Förordning om statsbidrag till kommunal barnomsorg.

Kommunal planering

Mål, innehåll och arbetssätt för barnomsorgen fastställs i de kommunala riktlinjerna för verksamheten.

I socialstyrelsens förslag till pedagogiskt program för förskolan anges, att kommunerna i de kommunala riktlinjerna bör ta ställning till ansvaret för frågor kring invandrar- och minoritetsbarnen inom barnomsorgen, modeller och organisationsformer för barnens förskole- resp fritidshemsvistelse samt hemspråksstöd, förtursregler, gruppsammansättning och behovet av tvåspråkig personal. I riktlinjerna bör också anges, hur föräldrarna skall informeras om möjligheten till språkligt och kulturellt stöd för barnen.

Som grund för kommunens planering och organisation av barnomsorg och hemspråksstöd för invandrar- och minoritetsbarn bör det finnas en kartläggning av behovet och en långsiktig planering av hemspråksverksamheten, såväl generellt som för varje invandrarbarn. Sådana planer bör samordnas med och utnyttjas av grundskolan i planeringen av hemspråksundervisningen.

Uppgift om språk i familjen

Kartläggning och planering av de närmaste årens behov av resurser för att tillgodose invandrarbarnens behov av språkligt och kulturellt stöd kan göras i samarbete med barnhälsovården. I primärvårdens barnhälsovård, som besöks av så gott som alla barn, tar man in uppgifter om faderns och moderns respektive modersmål. Socialstyrelsen arbetar för närvarande för att mera omfattande uppgifter om familjens språkliga situation skall noteras. Noteringarna bör innehålla uppgifter om moderns respektive faderns modersmål, vilket språk föräldrarna talar sinsemellan och vilket eller vilka språk de talar med barnet = hemspråket. Uppgifterna aktualiseras vid förändringar i familjen. När det gäller handikappade invandrarbarn bör samarbete också ske med landstingens habiliterings- och omsorgsverksamhet.

Långsiktig planering

Barnavårdscentralerna bör regelbundet ställa samman uppgifterna från språkregistreringen som statistiskt underlag för kommunens planering. De individuella uppgifterna kan också ligga till grund för gemensamma diskussioner mellan barnets föräldrar, barnhälsovård och kommunens barnomsorg då barnet erbjuds plats inom barnomsorgen. En långsiktig planering av barnets framtida grad av tvåspråkighet bör göras i samråd med föräldrarna utifrån deras önskemål och kommunens samlade resurser för att stödja barnets språkutveckling.

Förskola och grundskola bör i ett tidigt skede planera för en förskole- och skolgång som erbjuder kontinuitet och optimala utvecklingsmöjligheter för varje barn.

Uppsökande verksamhet

Enligt 15 § socialtjänstlagen skall de barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling med förtur anvisas plats i barnomsorgen. Socialnämnden skall genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver detta stöd, informera föräldrarna om verksamheten och verka för att den anvisade platsen utnyttjas.

Det är väsentligt att på ett tidigt stadium bedöma förskolebarnens språkutveckling och olika behov av språkstödande insatser. Om detta inte sker saknas väsentliga förutsättningar för att förverkliga invandrarpolitikens valfrihetsmål. Det blir endast de välinformerade, medvetna och aktiva föräldrarna som själva verkar för att barnen får det konsekventa och kontinuerliga stöd de behöver både i hemmet, förskolan och på annat sätt.

Uppsökande verksamhet kan ske i samarbete med bl.a. mödra- och barnhälsovården. Ett viktigt syfte med uppsökande verksamhet är att diskutera med föräldrarna hur barnet bäst ska få stöd och stimulans i sitt modersmål och sin kultur. Föräldrarnas betydelse för barnets språk- och kulturförankring bör understrykas. Ett annat väsentligt syfte är att informera om vad förskolan, skolan och samhället i övrigt, t.ex. kultur- och fritidsverksamhet, kan göra för att ytterligare stödja och stimulera barnets språk och kultur. Föräldrarnas möjlighet

att sätta sig in i och kunna påverka förskolans och skolans hemspråksstöd bör också diskuteras. För föräldrarna gäller det vidare att ta ställning till en rimlig ambitionsnivå – dvs hur stora egna insatser de är beredda till och vilken grad av tvåspråkighet de vill sträva efter för sitt barn. Personal inom socialtjänstens verksamhetsområde och inom barnhälsovården bör diskutera dessa frågor ingående med föräldrarna.

När det gäller handikappade invandrabarns föräldrar är det särskilt viktigt att man i den uppsökande verksamheten gör sig förtrogen med vilken syn man i familjen har på handikapp samt vilka förväntningar man har på det svenska samhället.

Hemspråksstöd utanför förskolan

Förskolans hemspråksstöd omfattar i dag ungefär en femtedel av de barn som har ett minoritetsspråk. En majoritet av barnen går i förskolan ett à två år innan de börjar skolan och tre fjärdedelar får hemspråksstöd under den tiden. Det viktigaste ansvaret för att barnen under förskoleåldern utvecklar det egna språket och den egna kulturen ligger således på föräldrarna.

Språk- och kulturtillägnande sker i sociala och kulturella sammanhang inom och utom det egna hemmet. Släkt- och vänkretsen är en viktig tillgång. Särskilt viktigt är det för de allra yngsta barnen. Ju äldre barnen blir desto lättare kan de själva söka kontakter och fritidssysselsättningar, förutsatt att de känner till möjligheterna. Det är särskilt de som har mycket lite umgänge med andra som talar deras modersmål och har samma kulturbakgrund som behöver få stöd och stimulans av samhällets fritids- och kulturutbud. För fostran av barnen är sådana kontaktmöjligheter utanför familjen av största betydelse. I det avseendet är förutsättningarna olika bl a beroende på var barnen bor och vilken grupp de tillhör. Generellt sett har dock minoritetsbarnen ett begränsat utbud på sina språk och från sina kulturer.

En öppen verksamhet i bostadsområden och en aktiv uppsökande föreningsverksamhet behövs för att nå dessa barn. Här har bibliotek, teatrar, musikinstitutioner, museer, studieförbund m fl en viktig uppgift i att erbjuda barn från invandrar- och minoritetsgrupper verksamhet och material på det egna språket och kring ursprungskulturen.

Biblioteken

I de flesta kommuner förekommer det ett samarbete mellan kommunens bibliotek och förskolor som bl a består av utnyttjandet av bibliotekens bokbestånd, sagostunder, film- och teaterföreställningar. Biblioteken kan, i synnerhet i invandrartäta kommuner, erbjuda tjänster som riktar sig till invandrar- och minoritetsfamiljer och förskolans/skolans hemspråklärare. Böcker på i varje fall de större inom kommunen aktuella språken kan erbjudas. Biblioteken kan också, efter förskolornas önskemål, från länsbiblioteket eller från någon av landets tre lånecentraler beställa hem böcker som inte finns tillgängliga. Således har varje bibliotek ganska stora möjligheter att tillgodose förskolornas behov av låneböcker även på olika språk. Men eftersom det i vissa länder inte finns någon barnbokstradition kan vi inte heller förvänta oss att finna sådana böcker på biblioteken.

Det är viktigt att biblioteket erhåller uppgifter om vilka språkgrupper som finns representerade i kommunens förskolor för att kunna möta förskolebarnens behov av böcker på olika språk. För att personalen skall kunna förbereda sig för att ta emot barn med olika kulturbakgrund behöver de tillgång till lättillgängliga och viktiga kunskaper om respektive lands geografi, statsskick, religion/er, folk och språk m m samt framför allt kunskap om seder och bruk, värderingar och normer, mönster för barnuppfostran. Detta behov kan biblioteken fylla i många fall.

Det är också viktigt att förskolorna begär information om biblioteket har någon verksamhet på olika språk så att hemspråklärarna kan delta i denna tillsammans med sina barn.

Läromedelsutställningen

Statens institut för läromedelsinformation (SIL), Skolöverstyrelsen och Stockholms skolförvaltning driver en permanent utställning i Stockholm som omfattar läromedel för invandrarundervisning. Denna utställning har karaktären av en riksomfattande utställning.

Under ca fem år har utställningen i samarbete mellan SIL och socialstyrelsen successivt byggts ut för att även omfatta böcker för förskolan, dvs böcker som direkt riktar sig till olika åldersgrupper av

invandrarbarn i förskolan dels också pedagogisk litteratur för personal och föräldrar. De språkgrupper som t o m 1985 tillgodoses är finska, spanska, grekiska, ungerska, polska, serbokroatiska, makedonska, slovenska och turkiska.

Böckerna finns tillgängliga på utställningen och finns även förtecknade i listor som revideras varje år. I dessa listor finns också angivet var man kan köpa böckerna. För varje språkgrupp finns en ansvarig förskolepedagog som svarar för urvalet av böckerna. Utställningens öppettider meddelas till kommunerna inför varje termin liksom vilka tider de ansvariga pedagogerna träffas på utställningen för en personlig rådgivning. Möjlighet finns då också att få telefonkontakt med dessa personer.

Utställningen har varit välbesökt under de år som den funnits till. Många kommuner har låtit förskolepersonal resa till Stockholm för att gå igenom utställningens bokbestånd på det språk som varit aktuellt att göra inköp på i kommunen. Det har länge varit ett önskemål från både förskolepersonal och tjänstemän inom socialförvaltningen att få anvisningar om var och hur man gör inköp av barnlitteratur från andra länder. Likaså har man önskat få en kvalitetsbedömning av böckerna. Denna hjälp kan kommunerna för närvarande erhålla endast på ett begränsat antal språk. Ambitionerna är att successivt utöka antalet språkgrupper.

Som tidigare nämnts drivs läromedelsutställningen bla av SIL som är ett statligt institut som bla har till uppgift att informera om läromedel för grundskolan och gymnasieskolans invandarundervisning. SIL skall också främja produktion av läromedel inom bristområden, främst genom produktionsbidrag. Något liknande samordnande organ för förskolan har inte funnits tidigare.

Språk- och kulturarvsutredningen föreslog i sitt betänkande att SIL:s ansvarsområde även skall omfatta förskolan. I budgetpropositionen 1984/85 framgår att detta förslag antagits och trädde i kraft fr o m hösten 1985. En utveckling av läromedel vad gäller litteratur för förskolans invandrarbarn är alltså att förvänta. Särskilda medel kommer fr o m 1985/86 att avsättas för att kunna ge produktionsstöd till förskoleböcker för vissa språkgrupper som idag har tillgång till få eller inga böcker.

Studieförbunden

I studieförbundens regi anordnas i en del kommuner Kom och lekverksamhet på olika språk. Detta kan vara ett sätt att anordna gruppverksamhet för barn som inte går i förskolan eller som inte får något språkstöd i förskolan. I denna verksamhet kan barn i olika åldrar under en vuxens ledning få träffas och leka, sjunga och ta del av litteratur och kulturell verksamhet på sitt eget språk.

Hemspråksstödet organisation och innehåll

Ledning och ansvar

Kommunerna har ansvar för socialtjänsten och därmed för förskolans verksamhet. Socialnämnden i varje kommun skall se till att förskolans mål, inriktning och innehåll förverkligas. Utarbetande av kommunala riktlinjer tjänar som instrument för ledning och utveckling av förskolans verksamhet. I de kommunala riktlinjerna uttrycker kommunen bl a sin ambitionsnivå vad gäller språk- och kulturstöd åt invandrar- och minoritetsbarn inom kommunerna. Kommunen tar också ställning till ansvarsfördelning inom ledningsorganisationen.

Kunskap i invandrarfrågor och om invandrarbarnens situation i kommunen är väsentlig för lednings- och övrig förvaltningspersonal. Fortbildning i invandrarfrågor behövs således även för dessa grupper.

I varje kommun och distrikt bör det finnas någon, som har det samlade ansvaret för invandrar- och minoritetsbarnen samt hemspråksstödet i barnomsorgen. Kontakten med olika invandrargrupper och hemspråkslärare samt placering av barnen kräver ofta överblick och specialkunskap om respektive grupps behov för att varje barn skall kunna erbjudas bästa möjliga placering och stöd. Denna person bör också ha kunskaper om de speciella förhållanden som kan råda i invandrarfamiljer med handikappade barn.

Den som ansvarar för invandrarbarnen inom barnsorgen bör också göra en kontinuerlig uppföljning och utvärdering av verksamheten.

Hemspråksstödet omfattning

Barnens behov skall vara utgångspunkten för när och i vilken omfattning hemspråksstöd skall erbjudas.

Statsbidrag utgår fn endast för hemspråksstöd till 5- och 6-åringar. De tidigare uppväxtåren har avgörande betydelse för barns utveckling. Då grundläggs barnens personliga, språkliga och kulturella identitet. Då börjar barnen forma sin uppfattning om omvärlden och blir medvetna om olikheter i språk och kultur. Hur barnen klarar sig genom dessa tidiga faser av sin utveckling blir avgörande för hur de senare i livet kan utveckla sina resurser och klara de svårigheter de möter.

Forskning och erfarenhet har visat, att barn som inte förstår svenska får stora anpassningssvårigheter när de börjar i förskolor och familjedaghem där ingen talar deras språk. De reagerar ofta med passivitet, apati eller aggressivt beteende. Barn som får ett tillräckligt omfattande hemspråksstöd redan från början har möjlighet att på ett positivt, tryggt och stimulerande sätt delta i förskolans eller familjedaghemmets samvaro och aktiviteter.

Att förstå, bli förstådd och bekräftad är grunden till trygghet och utveckling hos alla barn. Speciellt för de yngre barnen som just börjat utveckla sin kommunikationsförmåga och lära sig ett språk är det viktigt att det så ofta som möjligt finns någon vuxen i närheten som kan förstå och stödja det. Om ingen förstår och uppmuntrar barnet i dess försök kan det få svåra konsekvenser för barnets personlighets- och språkutveckling.

Hemspråksstödet bör därför erbjudas barn så tidigt som möjligt i deras förskolevistelse. I de områden och för de språkgrupper där det är möjligt att anordna hemspråksgrupper eller sammansatta grupper kan även de yngre barnen erbjudas ett omfattande hemspråksstöd utan att det kräver några utökade resurser. Då ambulande hemspråkslärare besöker förskolan kan såväl äldre som yngre barn ges hemspråksstöd. I synnerhet ett yngre invandrarbarn som är ensamt om sitt språk och sin kultur på förskolan är särskilt beroende av att för sin identitetsbildning och språkutveckling få stöd på hemspråket.

De tidsgränser som anges i statsbidragsbestämmelserna bör inte heller vara avgörande för organisationen av hemspråksstödet. Hem-

språksstöd fyra timmar i veckan bör snarare uppfattas som en minimi-insats, otillräcklig för flertalet barn.

Barn befinner sig på olika utvecklingsnivåer även om de är jämnåriga och för stunden kan ha helt olika intressen. Detta innebär att den tvåspråkiga personalen delvis måste arbeta individuellt med varje barn. Det betyder i praktiken, att varje barn i en grupp kan få mycket mindre än fyra timmars hemspråksstöd per vecka.

Även barn med uppskjuten skolgång bör få hemspråksstöd. Ett kontinuerligt språk- och kulturstöd kan ha särskilt stor betydelse för dessa barn, varför det inte bör bli ett avbrott i skarven mellan förskola och skola.

Kommunerna bör så långt möjligt sträva efter lösningar, som kan ge *alla* invandrar- och minoritetsbarn det språkliga och kulturella stöd de behöver. Detta gäller som tidigare påpekats också i möjligaste mån invandrarbarn med handikapp. När det gäller barn med svåra handikapp som inverkar på den språkliga förmågan kan särskilda hänsyn behöva tas. Karaktären på det kulturella och språkliga stödet får då anpassas till varje barns och familjs förutsättningar och resurser.

Hemspråksstöd i daghem och deltidsgupper

Hemspråksstödet organisation avgörs av antalet barn med olika språk- och kulturtillhörighet och deras spridning i området, föräldrarnas önskemål för sina barn, tillgången till tvåspråkig personal, förskoleverksamhetens organisation och utbyggnad i kommunen m m.

Hemspråksstöd kan ges i olika former och med olika ambitionsnivåer. Det finns inga klara generella principer för vilken form av stöd som är att föredra – utgångspunkten bör vara varje enskilt barns behov och möjligheterna att finna lösningar som motsvarar dessa.

En generell princip i kommunens organisation av barngrupper bör dock vara att då barn från invandrar- och minoritetsgrupper erbjuds plats i förskolan så långt möjligt samla barn med samma språk och kulturtillhörighet till samma förskolegrupper. Ju större andel barn från samma språkgrupp som vistas i samma grupp desto mer naturligt kan språk- och kulturstödet utvecklas. Barnen får möjlighet att använda sitt språk i lek och samvaro med varandra och med

vuxna. Tvåspråkig personal får möjlighet att arbeta mer strukturerat och grupporienterat. Föräldrarna får möjlighet till kontakt och stöd bland andra med samma språk och kanske liknande bakgrund och erfarenheter.

Det är en strävan att barn skall kunna gå i förskola i anslutning till sitt bostadsområde. Denna ambition kan motverka en strävan att samla barn med samma modersmål och kulturella ursprung till samma förskolegrupp. Detta gäller speciellt om barnen bor i skilda kommunelar och behöver förskoleskjuts. Fördelarna med att sammanföra barn till en förskolegrupp kan dock anses överväga nackdelen att inte uppnå målet förskola i närmiljön.

Förutom de pedagogiska fördelarna kan ett samlande av barn från samma språkgrupp innebära en resursbesparing i fråga om bl a lärarresurser, bättre arbetsmiljö för den tvåspråkiga personalen, mindre utgifter för tolkhjälp, lägre kostnader för språk- och kulturberikande lek- och arbetsmaterial m m. Eventuella kostnader för förskoleskjuts behöver inte överstiga den merkostnad som en ambulering hemspråkslärare innebär.

Man bör undvika att anvisa plats i en förskolegrupp eller ett familjedaghem där ingen talar barnets modersmål. Om detta, alla ansträngningar till trots, inte går att undvika bör man försöka kompensera bristen på något sätt, tex med hjälp av föräldrarna och hemspråksstöd i större omfattning av ambulering hemspråkslärare. Speciellt under introduktionstiden är det ofta nödvändigt med intensiva insatser.

Rätt hemspråkslärare till rätt barn

De invandrarfamiljer som finns i landet representerar många olika språk och kulturer. De representerar också olika religiösa och politiska riktningar.

Det finns skäl att uppmärksamma vid anställning av hemspråkslärare att deras språkliga, religiösa och kulturella bakgrund stämmer överens med de aktuella familjernas ursprung.

För att kunna tillgodose invandrarbarnens behov av språk- och kulturstöd i förskolan på bästa sätt fordras det därför att förvaltnings-

och förskolepersonal skaffar sig kunskap om barnens tillhörighet i fråga om språk, religion och kultur.

Om en förskola skall ta emot barn som t ex talar kurdiska kan dessa barn ha helt olika språk och kulturtillhörighet. Familjerna kan ha sina rötter i Turkiet, Irak, Iran, Syrien och det finns även kurder i Libanon och i Sovjetunionen. Kurder från Syrien, Turkiet och norra Irak talar oftast nordkurdiska (kurmanci), de övriga talar oftast sydkurdiska (sorani). För att barnen skall få en hemspråkslärare som kan stödja deras språkutveckling och som har samma kulturbakgrund är det viktigt att ta reda på familjens ursprung. I vissa fall begär kurdiska föräldrar hemspråksstöd till sina barn på turkiska även om det dagliga samtalspråket är kurdiska. Detta blir då ett nytt språk för barnet att lära vilket inte är avsikten med hemspråksstödet.

Då det gäller assyrier-syrianer är talspråket i hemmet till övervägande delen den variant av syriska språket som benämnes turabduiska (tidigare turoyo). Det syriska skriftspråket kan läsas av ett fåtal och fungerar inte som talspråk och är således inget dagligt umgängespråk.

I den vietnamesiska gruppen förekommer också flera olika språk varför det även inom denna grupp är viktigt att ta reda på vilket språk som talas i hemmet.

Arabisktalande barn kan också ha helt olika språk och kulturbakgrund. Det kan röra sig om familjer som kommer från t ex Mellanöstern eller Nordafrika och där talspråket varierar så mycket att barnen inte förstår en hemspråkslärare som inte har samma ursprungsland.

Likaså är kulturarvet vad gäller spansktalande barn från Spanien helt olika de latinamerikanska barnens. Även om språket benämnes spanska är olikheterna markanta.

Vår egen språkminoritet samerna talar samiska men med stora variationer mellan nord-, luleå- och sydsamiska.

Hemspråksgrupp

Hemspråksstöd till invandrar- och minoritetsbarn kan ges i form av plats i en hemspråksgrupp – dvs en omgivning med andra barn och vuxna som delar barnets språk och kultur och en verksamhet som i det

mesta överensstämmer med denna kultur och dess traditioner.

Hemspråksgrupp kan vara den bästa lösningen för yngre barn och barn som behöver ett starkt stöd i hemspråket. Föräldrarna har här också en större möjlighet att känna samhörighet med personalen, verksamheten och övriga föräldrar. Verksamheten kan i hög grad anpassas till gruppens speciella behov och förutsättningar. Placering i hemspråksgrupp kan ses som ett mjukare och ett mer gradvis inlemmande i det omgivande samhället.

Genom att gruppen organiseras som en syskongrupp eller utvidgad syskongrupp blir det inte bara 5–6-åringar som får tillgång till hemspråksstöd utan även yngre barn.

Hemspråksgrupper innebär inga ökade kostnader för hemspråksstödet. I en grupp där det hela tiden finns fast tvåspråkig personal kan barnen på ett naturligt sätt få kontinuerlig språkstimulans. Dessutom innebär just kontinuiteten i språk- och kulturstödet den bästa formen av stöd till de minsta barnen, vilket annars kan vara svårt att åstadkomma. I hemspråksgruppen behöver barnen inte uppleva situationer då de språkligt eller kulturellt inte blir förstådda. De kan utveckla en gruppidentitet och få stöd i utvecklandet av sin kulturella identitet, vilket de inte behöver känna sig ensamma eller avvikande i.

Hemspråksgrupper bör läggas tillsammans med svenskspråkiga grupper för att ge möjlighet till samarbete och ömsesidigt utbyte i det dagliga arbetet. Särskilda ansträngningar bör läggas ner på att skapa förutsättningar för ett sådant samarbete.

I de fall det inte går att anordna reguljära hemspråksgrupper har man ibland löst det genom att barn från samma språkgrupp men med plats i olika förskolor träffas någon tid i veckan då de bildar en hemspråksgrupp och har egen verksamhet med tvåspråkig personal. Nackdelen är, att barnen blir delaktiga i flera grupper och möter flera vuxna och barn. Fördelarna är att barnen ändå får tillfälle till identifikation med andra från samma kultur och ett regelbundet, naturligt stöd i modersmålet.

I hemspråksgruppen är det nödvändigt att arbeta målmedvetet och strukturerat med att successivt föra in svenska språket och kännedom om svensk kultur och svenska traditioner. Barnen blir då delaktiga i två kulturer, växer upp med rötter i både ursprungskulturen och det omgivande svenska samhället. Kunskaperna om och metodiken

för detta är ännu inte tillräckligt utvecklade. Hur, när och på vilket sätt man arbetar med svenska som andraspråk i förskolan får i hög grad avgöras av varje enskild grupps förutsättningar. Allmänt kan sägas, att kontakt och utbyte med svenska barn och vuxna är grundläggande. Det finns exempel på, att man i hemspråksgrupper har både tvåspråkig och svensk personal, där den svenska personalens uppgift är just att svara för ett metodiskt arbete med svenska språket.

Införandet av svenska som andraspråk måste planeras noggrant mellan den tvåspråkiga personalen och svensktalande. Den svensktalande personalens roll som överförare av svensk kultur och språk behöver medvetandegöras.

Särskilt viktigt blir arbetet med svenska språket om barnen från hemspråksgruppen i förskolan går vidare till svenska klasser i skolan. Hur denna övergång skall gå till måste noggrant diskuteras och planeras i den samverkansgrupp som bör finnas mellan socialförvaltning och skola. Att gå från en verksamhet på ett språk till en annan, att lära sig läsa och skriva på ett andra språk samtidigt som man byter miljö och kamrater ställer stora krav på både barn och grundskola. Om förutsättningar för hemspråks- eller sammansatta klasser saknas i skolan bör man inom barnomsorgen noga överväga vilken form av hemspråksstöd som innebär det bästa stödet samtidigt som det ger förutsättningar att klara övergången till skolan.

Svenska barn i förskolor där det finns barn från andra kulturer har unika möjligheter att lära känna och få ta del av andra synsätt, vardagsvanor, traditioner, sånger, lekar, matkultur m m. Det kräver att de vuxna medvetet arbetar för ett ömsesidigt utbyte och förståelse för varandras kulturer.

Sammansatt grupp

I den sammansatta gruppen finns svenska barn och barn med ett annat kulturellt och språkligt ursprung. Tvåspråkig och svensk personal innebär att verksamheten bedrivs på både modersmålet och svenska.

Många av de fördelar som hemspråksgruppen har kan också uppnås med en sammansatt grupp, förutsatt att man arbetar aktivt för en balans mellan de två språken och kulturerna.

Den sammansatta gruppen ger något mindre stöd i modersmålet och ställer större krav på samtidig inlärning och träning i det svenska språket. Formen kan vara särskilt lämplig för de barn som får ett starkt stöd i modersmålet i hemmet. I förskolan får de då möjlighet att skapa kontakter med andra barn från samma språkgrupp, samtidigt som de kommer i kontakt med svenska barn och det svenska språket. En sammansatt grupp är många gånger det alternativ som står till buds, då antalet barn i språkgruppen inte räcker till för att anordna hemspråksgrupp.

En nackdel med den sammansatta gruppen är att det svenska språket och svenska förhållningssätt kan bli alltför dominerande. Det krävs ett välbalanserat förhållande och ömsesidighet, ingen får dominera på den andras bekostnad. Arbetet bör förberedas och planeras omsorgsfullt så att stödet fungerar bra för alla barn och samarbetet i arbetslaget utvecklas positivt. Det krävs särskilt mycket lyhördhet, mottaglighet och eftertanke. I arbetslaget bör det finnas en beredskap att ta itu med de konflikter som blir oundvikliga då olika vanor, synsätt, normer och värderingar möts. Inledande och återkommande fortbildning och handledning för personalen är en viktig förutsättning.

Det krävs att personalen på ett målmedvetet sätt försöker sätta sig in i den andra kulturen och låter verksamheten präglas av inslag från båda kulturerna. Alla barn kan lära sig sånger, lekar, ramsor, man kan läsa och berätta om sedvänjor, traditioner etc, äta mat, fira högtider och fester från båda kulturerna. Också med hjälp av material med anknytning till ursprungskulturerna kan man stimulera barnens känsla för och stolthet över sitt ursprung.

Svenskspråkig grupp

I invandrartäta områden kan det vara svårt att begränsa den sammansatta gruppen till att omfatta svenska barn och barn från en annan språkgrupp. Det kan bli både tre och fler språktillhörigheter i samma förskolegrupp. I sådana grupper krävs ett helt annat arbets sätt. Många av fördelarna som den sammansatta gruppen kan ha blir svåra att uppnå. Det ställer ännu högre krav på kompetens, planering och strukturerat arbetssätt. Samtidigt kan gruppens sammansättning ge rika möjligheter till intressanta och mångskiftande upplevelser om

de tas tillvara.

I sådana grupper, där enstaka barn eller några barn med ett eller flera andra hemspråk än svenska ingår, finns oftast endast svensk personal och samtalspråket är svenska. Hemspråksstödet ges i allmänhet av hemspråklärare några timmar i veckan. I sådana grupper blir barnets språkliga och kulturella miljö påtagligt svenskdominerad.

Denna form av hemspråksstöd är ofta inte tillräckligt. Särskilt de allra yngsta behöver ett kontinuerligt modersmåls- och kulturstöd under den tid de vistas i förskolan.

Trots det är svenskspråkiga grupper för barn från udda språkgrupper och i kommuner med få invandrabarn ofta den enda möjliga organisationsformen. Den kan vara en bra form av hemspråksstöd för barn som får ett omfattande stöd i sitt modersmål och sin ursprungskultur i hemmet.

Nackdelen med en svenskspråkig grupp med enstaka invandrabarn är bristen på identifikationsmöjligheter och därmed risken för en känsla av utanförskap. Särskilt allvarligt är det, om barnet har svårt att förstå och kommunicera på svenska. Stödet från hemspråkläraren måste då intensifieras. Föräldrarna kan också så långt möjligt tas till hjälp som stöd för barnet.

Arbetsättet måste grundas på ett gott samarbete mellan hemspråklärare, föräldrar och svensk personal. Personalen måste vara medveten om sitt ansvar för barnens inlärn timer av svenska som andraspråk. Det är viktigt att personalen ges kunskap om barnens kulturella bakgrund och de olika språkens struktur för att veta hur dessa skiljer sig från svenskan. Utifrån denna kunskap måste personalen anpassa svenskan, vara tydlig i sitt arbetssätt och sin kommunikation med barnen.

Särskilda ansträngningar måste göras för att möta barnets behov och genom valet av lekar och aktiviteter ge det möjlighet att känna igen sig och få en position i barngruppen. De övriga barnen kan engageras på olika sätt, t ex genom faderskap för att underlätta barnets inlemmande i gruppen. Med hjälp av hemspråkläraren kan de andra barnen och den övriga personalen lära sig ramsor, sånger och lekar från det aktuella barnets ursprungskultur.

Om det finns familjedaghem, där dagbarnvårdaren eller andra barn talar barnets språk, bör man överväga om inte familjedaghem-

met i en del fall bäst kan uppfylla barnets behov.

Hemspråksstödet omfattning har olika stor betydelse för olika barn, beroende på barnens kunskaper i hemspråket och i svenska och möjligheter till kontakt med andra barn från samma kultur.

I de fall hemspråksläraren är den enda kontakten inom förskolan med modersmålet och ursprungskulturen och barnet dessutom har svårigheter med svenska språket, blir hemspråkslärarens roll av grundläggande betydelse för barnets hela utveckling och anpassning i förskolan. Särskilt för små barn behöver denna kontakt vara så tät och regelbunden som möjligt.

Schemalaggingen av hemspråkslärarens arbetstid i förskolan bör ta hänsyn till att barnen skall ha möjlighet att få hemspråksstöd både ensamma och i grupp. Det skall också finnas utrymme för hemspråksläraren att arbeta tillsammans med de svenskspråkiga barnen och den ordinarie personalen. Hemspråksläraren behöver också tid till att informera och handleda personalen i frågor som rör respektive kultur och barn.

”Mångspråkig” grupp

I områden där andelen invandrare från olika kulturer är hög kan det i vissa förskolegrupper vara oundvikligt med en sammansättning av barn med flera olika ursprung, ibland med få eller inga svenska barn i grupperna. Personalen kan vara svenskspråkig eller tvåspråkig i något av barnens modersmål.

I mångspråkiga grupper, med eller utan svenska barn, klagar personalen ibland över att det är så många olika personer som under en vecka kommer in i gruppen för att ge hemspråksstöd. Därför har man provat i en kommun att låta de olika hemspråkslärarna tjänstgöra på samma tid. På så sätt har barngruppen delats upp i små grupper som kunnat arbeta i lugn och ro med ”sin” lärare. Den svenska personalen får då också tid att speciellt arbeta med få barn.

Organisationsformen inte avgörande

I en undersökning av hemspråksverksamheten i 32 kommuner (Nauclér, 1983) konstaterades, att de ovan beskrivna renodlade grupperna

inte alltid motsvarar verkligheten annat än till namnet. Arbetssättet i hemspråksgrupper varierade t ex från verksamheter övervägande på hemspråket till verksamheter övervägande på svenska. Tvåspråkig personal fick inte alltid utrymme att arbeta med barnen på deras hemspråk. Det är bl a därför också svårt att göra jämförelser mellan t ex hemspråksgrupper och sammansatta grupper, eftersom verksamheten mer beror på den aktuella personalen och deras arbetssätt än på organisationsformen. Med ett medvetet och väl planerat arbetssätt, som tar hänsyn till barngruppens sammansättning och de enskilda barnens behov, och med ett aktivt kulturstöd som mål kan verksamheten bli bra för invandrar- och minoritetsbarnen i alla typer av grupper.

Hemspråksstöd i familjedaghem

1983/84 vistades 4 444 barn med annat modersmål än svenska i familjedaghem i 143 av landets kommuner.

Av dessa barn hade 2 141 plats hos dagbarnvårdare som talade samma språk som barnet och hade samma kulturbakgrund. Dessa tvåspråkiga dagbarnvårdare finns anställda i 86 kommuner.

I familjedaghem är det viktigt hur barngruppen sammansätts språkligt och kulturellt.

Tvåspråkiga dagbarnvårdare

I många kommuner görs försök att anställa tvåspråkiga dagbarnvårdare. Ibland finns dock svårigheter att rekrytera sådan personal. Familjedaghem är en i många kulturer okänd verksamhetsform. I en del minoritetsgrupper är det ovanligt att ta emot barn som inte tillhör den nära släkten i det egna hemmet.

Om lämplig daghemsp plats inte kan ordnas kan familjedaghem hos en tvåspråkig dagbarnvårdare vara en lösning för många barn från invandrar- och andra minoritetsgrupper. Det förutsätter emellertid att dagbarnvårdaren får ett pedagogiskt och metodiskt stöd av barnomsorgsassistent och/eller tvåspråkig daghemspersonal med pedagogisk utbildning.

Dagbarnvårdaren och barnet bör få kontakt med en grupp eller grupper utanför familjedaghemmet. Detta kan ske genom deltagande i verksamhet på det språk och baserad på den kultur som barnet och dagbarnvårdaren har sin förankring i.

Bristande kunskaper i svenska språket skall inte behöva omöjliggöra anställning som dagbarnvårdare. Tolk skall kunna anlitas vid kontakterna mellan dagbarnvårdare och barnomsorgsassistent. En del kommuner har anställt tvåspråkiga barnomsorgsassistenten i syfte att underlätta rekrytering och handledning av "hemspråkspersonal".

Många dagbarnvårdare och barn är isolerade i sin hemmiljö. Speciellt stor risk löper de dagbarnvårdare och barn som inte behärskar svenska eller som är få inom sin språkgrupp i bostadsområdet. Speciella åtgärder bör vidtas i kommunerna så att dessa dagbarnvårdare kommer i kontakt med och regelbundet samarbetar med andra dagbarnvårdare, förskolegrupper och öppna förskolor, där det finns barn och personal som talar det aktuella språket.

Svenskspråkig dagbarnvårdare

Om invandrar- och minoritetsbarn som inte talar svenska får plats i svenska familjedaghem måste alldeles speciella krav ställas på dagbarnvårdare och föräldrar. Dagbarnvårdaren måste vara extra lyhörd för att förstå vad föräldrarna anser vara väsentligt i barnuppfostran och för barnets behov och intentioner. Detta kan vara mycket svårt när man inte har ett gemensamt språk. I sådana fall måste man redan från början inse att barnets vistelse i familjedaghemmet kommer att leda till att dess modersmål konkurreras ut av svenska och att barnet uppfostras svenskt. Kontakten med modersmålet och den egna kulturen kommer då att bero helt på föräldrarnas strävan och möjlighet att ge barnet stimulans och känsla för det egna språket och den egna kulturen. För barn som inte talar svenska är det särskilt under introduktionstiden viktigt att tvåspråkig personal finns till hands och att någon av föräldrarna deltar. Ett barn som är i denna situation bör ges möjlighet att regelbundet besöka en öppen förskola eller ett daghem, alternativt en deltidsförskola, där det finns barn och personal med samma språkliga och kulturella bakgrund som barnet.

Hemspråksstöd i öppen förskola

Den öppna förskolan har i många kommuner visat sig vara en verksamhet som ofta besöks av invandrare. Den ger ett tillfälle till kontakt med andra mödrar och barn. Den kräver inte att man skall komma varje dag och är inte hotande för föräldrarna eftersom de själva deltar hela tiden. Genom sin närvaro har de kontroll och inflytande över eventuell påverkan på barnet, de behöver inte ängslas över vad som sker barnen.

Speciell omsorg bör ägnas åt att informera invandrarfamiljerna om den öppna förskolans möjligheter att skapa kontakt mellan barn och vuxna ur den egna språkgruppen men också mellan invandrare och det svenska samhället. Denna information kan ges genom barnhälsovården och genom socialförvaltningen i den uppsökande verksamheten. Invandrarföreningarna är naturliga informationskanaler, dock måste beaktas att inte alla invandrarfamiljer är medlemmar i sådana föreningar. Informationen måste ges på ett språk som familjerna, i synnerhet mödrarna, förstår.

Det bör vara en strävan i kommunen att det finns tvåspråkig personal i den öppna förskolan. Det underlättar för invandrarna om det kan avsättas vissa tider för resp språkgrupp. Givetvis skall målet vara ett möte mellan invandrare och svenskar. Men för vissa grupper är sådana tider där de vet att de träffar andra barn och vuxna med samma språk och kulturbakgrund en förutsättning för att få till stånd en verksamhet som på sikt leder till samverkan med svenska barn och vuxna.

Den tvåspråkiga personalen har tillsammans med svensktalande personal viktiga uppgifter i att förmedla information om det svenska samhället men också att stödja och stimulera aktiviteter som förmedlar hemlandets kultur till barnen.

För svenska barn och föräldrar som besöker öppna förskolan där invandrare också ingår är det berikande att få ta del av invandrarernas kultur och traditioner. En ökad respekt för och ökade kunskaper om varandra är ett led i att goda kontakter mellan svenskar och invandrare i bostadsområdet skall etableras.

Personal

Hemspråkslärarnas tjänstgöring kan vara av olika konstruktion. De kan exempelvis arbeta

- som fast personal i hemspråks- eller sammansatta grupper på daghem och deltidsförskolor
- som ambulerande hemspråkslärare och utgör då en extra resurs vid flera förskolor
- som lärare i grundskolan och i förskolan.

I kommunerna arbetar tvåspråkiga förskollärare och barnskötare. En del av dem har gått förskolläraryrket för tvåspråkiga som idag finns vid flera högskolor. Många är redan engagerade i barngrupper där det finns invandrabarn. I många fall arbetar dock tvåspråkig personal i grupper där deras tvåspråkighet inte kommer till användning i arbetet med barnen. Det är viktigt att kommunerna tar vara på alla resurser som finns i form av tvåspråkig personal. Det är också viktigt att inom kommunerna verka för den tvåspråkiga förskolepersonalens fortbildning och att den får möjlighet att delta i mera centrala fortbildningsinsatser i samarbete med vissa hemländer (se s 52).

Fortfarande saknar en del av den tvåspråkiga personalen förskolepedagogisk utbildning och/eller utbildning för att arbeta som tvåspråkig personal vilket kan leda till osäkerhet i yrkesrollen. Det kan då vara svårt att göra den övriga personalen medveten om vad hemspråksstödet innebär och om dess betydelse. Även samarbetet med övrig personal kan försvåras, då man inte använder samma begrepp och "pedagogiska språk". Det kan leda till att den tvåspråkiga personalen får en lägre status, med följden att barn från minoritetsgrupper kan uppleva att deras kultur och språk är mindre värda än den svenska kulturen och språket.

Introduktionsutbildning och fortbildning för tvåspråkig personal i kommunen är därför en förutsättning för kvaliteten i barnomsorgen för invandrabarnen. Någon på socialförvaltningen bör kontinuerligt stå i nära kontakt med kommunens tvåspråkiga personal.

Hemspråkslärare som fast personal i barngrupp

Hemspråksläraren har samma kulturbakgrund och talar det språk som barnen i gruppen representerar och är anställd i denna grupp. Det innebär att personen ifråga kan stödja barnen under hela sin tjänstgöringstid under dagen, barnen vet att det finns alltid någon i förskolan som förstår deras språk, vilket för många barn utgör en stor trygghet. Det är emellertid viktigt att den tvåspråkiga personalen också kan en god svenska och har goda kunskaper om det svenska samhället. Dessa kunskaper är inte minst viktiga i samarbetet med svensk personal, barn och föräldrar.

Ambulerande hemspråkslärare

En ambulerande hemspråkslärare arbetar ofta i 4–5 olika förskolor med enstaka eller grupper av invandrabarn och tillsammans med deras respektive personal och förskolegrupper. Hemspråksläraren besöker oftast varje barn/barngrupp en till ett par gånger i veckan för att då ge varje barn några timmars intensiv kontakt med det egna språket och kulturen. Samtidigt är det viktigt att hinna med kontakt och samspel med den övriga barngruppen för att inte hemspråksstödet skall brytas ut helt från den övriga verksamheten i förskolan. Tid för kontakt och samarbete med den övriga personalen i arbetslaget och förskolan i övrigt är av grundläggande betydelse för arbetet. Vidare måste tid för kontakt med barnens föräldrar avsättas. Med flera olika förskolor som arbetsplatser blir det många olika kontakter. Hemspråksläraren ingår i flera arbetslag, skall vara med i diskussioner och planering kring olika verksamheter med olika förutsättningar. En hel del av arbetstiden går åt till resor mellan förskolorna. Som ”tillfällig gäst” – låt vara regelbunden och med en bestämd uppgift – kan det vara svårt och ta tid att ”komma in” och känna sig höra till

förskolan, arbetslaget och verksamheten. Barnen är inte heller alltid beredda på besök av hemspråksläraren.

Genom en god planering av hemspråkslärarnas tjänstgöring kan en del av dessa svårigheter begränsas. Barnens hemspråksstöd blir av en betydligt bättre kvalitet då hemspråksläraren får koncentrera arbetet till få barngrupper. I arbetsschemat måste det avsättas regelbunden tid för egen planering, samarbete med förskolans övriga personal, föräldrakontakter, träffar med andra hemspråkslärare, handledning och fortbildning.

Det har förekommit att förskolor ringt återbud till ambulerande personal därför att barngruppen skall göra en utflykt, gå till skolan på besök e d. Det är emellertid viktigt att hemspråksläraren också deltar i aktiviteter som ligger utanför förskolan och där invandrabarnen ofta möter företeelser som de kan behöva få förklaringar till på sitt eget modersmål.

Det är nödvändigt att hemspråksläraren deltar i några dagligen återkommande aktiviteter: måltider, klädsel, utevistelse, toalettbestyr m m. Dessa naturliga, dagligen återkommande aktiviteter ger rika tillfällen till språk- och begreppsinsläring samt social stimulans. Hemspråkslärarens arbetstid bör förläggas så att hon/han finns i förskolan åtminstone någon gång i veckan då föräldrarna hämtar eller lämnar barnet.

Den ambulerande personalen har ett stort behov av att få tillhöra en grupp som helst träffas en gång/mån tillsammans med den person som inom förvaltningen har det pedagogiska ansvaret för förskolornas arbete med invandrabarn. I många kommuner förekommer dessa grupper sedan många år och de har blivit en nödvändighet för den ambulerande personalen. I denna grupp är man trygg, här kan man stödja varandra med utbyte av erfarenheter. Dessa träffar kan också till viss del ses som fortbildning.

Grundskolans hemspråkslärare

Ibland kan hemspråksstödet i förskolan ges av skolans hemspråkslärare. Arbetet med hemspråksstöd i förskolan har en helt annan karaktär och ställer andra krav än skolans hemspråksundervisning. Bar-

nens lägre ålder och utvecklingsnivå innebär helt andra behov när det gäller språkligt och kulturellt stöd. Förskolans arbetssätt, varav hemspråksstödet är en del, skiljer sig från skolans. I förskolan arbetar hemspråksläraren i större utsträckning tillsammans med arbetslaget och med den övriga barngruppen. Rollen som samarbetspartner, informatör och ibland handledare för den övriga personalen är särskilt uttalad i förskolan.

För att kunna ge ett bra hemspråksstöd i förskolan måste hemspråksläraren vara förtrogen med förskolans arbetssätt och van att möta och arbeta med förskolebarn. Den i Sverige förekommande grundutbildningen för hemspråkslärare (lärare 22) inriktar sig mest mot skolan. I de fall skolans hemspråkslärare även arbetar i förskolan ställs krav på en introduktionsutbildning och återkommande fortbildning från kommunens sida.

Introduktionskurser

En del av den tvåspråkiga personalen saknar som nämnts förskolepedagogisk utbildning och/eller grundutbildning för att arbeta som tvåspråkig personal. De behöver få en grundlig introduktion i arbetet och handledning av erfaren tvåspråkig och svensk personal. Introduktion och fortbildning bör ta upp både förskolans mål och arbetssätt, kommunens förskoleverksamhet och dess styrning och administration samt mål för och uppläggning av förskolans hemspråksstöd. Samarbetsformer med övrig personal och tänkbara svårigheter i det framtida arbetet är ytterligare områden som behöver gås igenom. En praktisk del där nyanställd personal praktiserar i barngrupp med stöd av handledare och har möjligheter att gå bredvid erfaren tvåspråkig personal i arbetet under en tid bör ingå i introduktionen.

Det finns idag ganska god erfarenhet av introduktionskurser för tvåspråkig barnomsorgspersonal. I sådana kurser ges grundläggande kunskaper om regler och rutiner vad gäller att arbeta inom kommunen samt bl a kunskaper i utvecklingspsykologi, språkutveckling, förskolans målsättning och hemspråksstödsmetodik.

Handledning

Trots att hemspråklärarnas uppgifter är att ge enskilda och grupper av barn inom förskolan stöd i deras modersmål och kultur, får de ofta automatiskt en vidgad yrkesroll som länk mellan invandrarfamiljer och det svenska samhället. För all hemspråkspersonal är det viktigt att vara klar över var gränsen för den egna kompetensen och uppgiften går. Samtidigt går det inte att komma ifrån att man i vissa lägen som hemspråklärare kan få en stor betydelse för en familj som kanske den enda kontakt med det omgivande samhället som den har förtroende för. Då kanske man ser sig tvungen att ta på sig ett större ansvar än vad yrkesrollen normalt innebär.

Hemspråklärare kommer också i kontakt med psykiska och psykosociala svårigheter hos de barn som de arbetar med och deras familjer. Ett exempel är flyktingbarn och krigsskadade barn, som kanske i första hand behöver en möjlighet att bearbeta svåra upplevelser genom att berätta eller i lek och skapande verksamhet ge uttryck för sina upplevelser. Vad gäller flyktingbarnens omsorg hänvisas till statens invandrarverks Flyktinghandbok. I en konferensrapport från socialstyrelsen dokumenteras deltagarnas erfarenheter av hur förskolan kan tillgodose flyktingbarnens behov av stöd av vuxna som förstår deras språk och upplevelser och som de har förtroende för. Hemspråkläraren kan vara den enda som finns till hands.

Hemspråklärarens många gånger svåra roll och upplevelser av svårigheter hos invandrarbarnen kräver tillgång till regelbunden handledning i arbetet. Många kommuner har psykologer som konsulter för den övriga barnomsorgspersonalen. De bör också vara tillgängliga för hemspråklärarna. Vidare bör hemspråklärarna få möjlighet att tillsammans diskutera t ex avgränsningar i yrkesrollen. I barnomsorgsassistentens, invandrarkonsulentens och föreståndarens uppgifter bör också vid behov ingå möjlighet till handledning av hemspråklärarna i mer metodiska frågor.

Fortbildning

All personal som kommer i kontakt med minoritetsbarn behöver kunskap om invandrar- och minoritetsfrågor.

Den svenska och tvåspråkiga personalen får inte se varandra som motpoler och konkurrenter utan som "givare och tagare" som är ömsesidigt beroende av varandra och kan berika varandra. Det är viktigt att de kan samarbeta såväl i det direkta arbetet med barnen som i planeringen av verksamheten. Arbetslagen behöver finna fungerande samarbetsformer oavsett om det i förskolan finns hemspråks-, sammansatta eller svenskspråkiga barngrupper.

Gemensam fortbildning för all förskolepersonal samt studiedagar kring olika kulturer, kulturmöten och andra invandrarfrågor ger förutsättningar för ökad förståelse och närmare samarbete mellan svensk och tvåspråkig personal. Grundutbildning, introduktion och fortbildning bör uttrycka en strävan efter samverkan och ömsesidigt kulturutbyte mellan svensk och tvåspråkig personal.

Den tvåspråkiga personalen behöver även möjligheter till egen fortbildning bl a om yrkesrollen och dess avgränsningar, metoder i arbetet som hemspråkslärare, svensk kultur och traditioner.

Socialstyrelsen har under de senaste åren anordnat utbildningsdagar för tvåspråkig personal kring pedagogiska frågor med föreläsare från respektive hemländer. Detta har gällt Finland, Jugoslavien och Grekland. Socialstyrelsen har också medverkat till utbildning förlagd till Finland och Jugoslavien. Det är av vikt att personalen bereds tillfälle att delta i den ännu mycket begränsade utbildning som finns att tillgå på annat språk än svenska.

Som tidigare nämndes är förvaltningspersonal som har ansvars- och ledningsfunktioner såväl inom socialbyrån som på förskolorna i behov av invandrarkunskap. Flera kommuner har bedrivit sådan utbildning. I t ex Malmö har en sådan kurs hållits omfattande 56 timmar och innehållit bl a:

- kunskap om Malmö som invandrarstad
- kulturkunskap, den svenska kulturens variationer och förhållande till andra kulturer
- att leva med olika kulturvariationer, kulturkollisioner
- samhällets invandrapolitiska målsättning
- socialtjänsten och invandrarna

Studiedagar om olika utvandrarländer har hållits i många kommuner liksom studiecirkel med boken *Invanda kulturer och invandrarkulturer* av Ann-Greta Heyman som studieunderlag.

En grupp som förmodligen Göteborgs kommun hitintills är ensam om att anordna speciell fortbildning för är kokerskor som arbetar på daghem med resp muslimska barn, barn från Finland, Jugoslavien och Latinamerika. Kurserna har innefattat kunskap om de olika länderna, invandrarfamiljernas situation i Sverige och hur religion och tradition kan påverka matvanor. Man har fått lära sig laga några för länderna speciella maträtter som sedan kan ingå i daghemmets matsedel för alla barn.

Arbetsätt

Pedagogisk planering och utvärdering

I förskolans pedagogiska planering är utgångspunkten de förutsättningar som finns i de barngrupper man arbetar med. Invandrarbarnens behov, de olika kulturtillhörigheterna och hemspråksstödet sätter sin prägel på verksamheten i förskolan som helhet.

Insatser när det gäller hemspråksstöd, föräldrakontakter och särskilda insatser såväl från den tvåspråkiga som den svenska personalen för minoritetsbarnen behöver planeras in på både kort och lång sikt i förskolans verksamhet. Insatserna behöver också ständigt utvärderas.

För att hemspråksstödet skall ha relevans för barnen måste tvåspråkig personal kunna knyta an till övrig verksamhet i barngruppen. Hemspråksstödet skall utgöra en del av dagens program och inte bedrivas som en avgränsad verksamhet.

Även övriga barn i gruppen skall få möjlighet att ta del av minoritetsbarnens kultur och språk.

För att inte hemspråksgruppen skall isoleras från den övriga verksamheten på förskolan behöver den gemensamma planeringen särskilt ta fasta på gemensamma mål, hur grupperna kan komplettera varandra samt hur och när samarbete skall ske. I sammansatta och svenskspråkiga grupper har det stor betydelse hur den svenska personalen knyter an till och stöttar minoritetsbarnens språk och kultur. Om här finns brister och samarbetet mellan tvåspråkig och svensk personal inte fungerar kan det vara svårt för barnen att vara motiverade att tala sitt språk och känna stolthet över sin kulturtillhörighet. Den svenska personalen måste ha en aktiv roll både när det gäller att formulera mål och diskutera metoder för att arbeta med hemspråksstödet.

Den svenska personalen bör vara medveten om sin egen betydelse för att hemspråksverksamheten skall fungera och t ex själv aktivt

arbeta med barnen kring deras egen kultur. Det är också viktigt att i den pedagogiska planeringen ta ställning till hur den svenska personalen kan stödja den tvåspråkiga personalen, att t ex se till att den får tid att speciellt ägna sig åt invandrabarnen i gruppen och möjligheter att ibland arbeta ostört med dem.

När det gäller arbete i hemspråksgrupp och sammansatt grupp måste personal och föräldrar ta ställning till hur det svenska språket och den svenska kulturen skall föras in i arbetet.

Den svenska personalen har en väsentlig betydelse för invandrabarnen i alla slags förskolegrupper i sin egenskap av förmedlare av den svenska kulturen och det svenska språket. I utvärderingen av förskolans verksamhet bör man granska såväl helheten som verksamheten för invandrabarnen och hemspråksstödet. Man bör försöka finna former för att få även invandrarföräldrarnas synpunkter på verksamheten som ett mått på hur man lyckats genomföra sin pedagogiska planering.

Introduktion

Då hemspråksstödet startas som en för hela personalgruppen ny verksamhet behöver all personal en gemensam tid för introduktion och planering.

Då nya barn som kommer från en kultur som inte tidigare finns representerad i förskolan skall introduceras bör den ordinarie personalen, om möjligt tillsammans med tvåspråkig personal, få tillfälle till förberedelse, t ex skaffa grundläggande kunskaper om kultur, traditioner och förskoleverksamhet i barnets hemland.

Då barnet får en plats i barnomsorgen bör barnomsorgsassistenten, personalen, hemspråksläraren och föräldrarna träffas för en första kontakt och för att komma överens om hur introduktionsperioden skall läggas upp.

Ibland kan den första kontakten med föräldrarna tas genom att hemspråksläraren och någon svensk personal gör ett besök hemma hos den aktuella familjen innan barnet börjar i förskolan. Det har visat sig att det är uppskattat att i lugn och ro få ta del av informationen om förskolan i sitt hem.

Personal som har samma språkliga och kulturella bakgrund som föräldrarna och barnet fyller en speciellt viktig funktion under introduktionstiden. Den har de bästa möjligheterna att kommunicera med och förstå föräldrarnas synsätt. Tvåspråkig personal bör också ha de bästa förutsättningarna att beskriva förskolans regler och verksamhet så att föräldrarna förstår vad dessa innebär. Denna personal är även viktig som "förmedlande länk" mellan föräldrar och svensk personal.

Föräldrasamarbete

I målen för förskoleverksamheten betonas vikten av att utgå från barnets totala uppväxtmiljö. Förskolan förespråkar en helhetssyn på barnet, vilket förutsätter att föräldrarna deltar i verksamheten.

Hemmet skall kunna ge barnen en bas för språk- och personlighetsutvecklingen. Tidigare fick inte föräldrar i invandrar- och minoritetsgrupper uppmuntran och stöd för att betrakta sig själva, sitt språk och sin kultur som en tillgång för barnen. I detta avseende har mycket ändrats genom de nya forsknings- och andra rön som gjorts under senare tid.

Föräldrar som inte talar svenska och/eller har andra kulturella värderingar än de "svenska" skall ha samma möjlighet som andra föräldrar att påverka arbetssättet i förskolan. Det är viktigt att föräldrar betraktas som en resurs och att de själva blir medvetna om detta. Det är ju föräldrarna som bäst känner sina barn då de börjar förskolan och bäst kan beskriva sin egen situation. Det är föräldrarna som tillsammans med den tvåspråkiga personalen bäst kan förmedla kunskap om sin egen kultur till alla i förskolan.

Föräldrarna behöver få god insyn i förskolans rutiner och dagsprogram. Introduktionstidens längd och innehåll bör anpassas efter barnens behov. För föräldrar som inte har fått någon information om introduktionens syfte kan en del krav i samband med introduktionen upplevas som obegripliga. Gemensam introduktion för barn och föräldrar förekommer inte i alla länder. Familjer från en och samma kultur kan sinsemellan ha olika syn på uppfostran och barnens vårdbehov. Liksom när det gäller svenska föräldrar är det nödvändigt att personalen utgår från att föräldrarna är "experter" på sina egna barn

och tar fasta på den kunskap föräldrarna har att förmedla.

Det är viktigt att både svensk och tvåspråkig personal har kontakt med föräldrarna. Ibland behöver kontakterna förmedlas av tvåspråkig personal, alternativt språktolk.

Föräldrarnas och personalens syn på fostran, normer, rutiner och regler hemma och i förskolan måste diskuteras så mycket som möjligt. Den svenska personalen kan t ex få mycken kunskap om andra kulturer och deras seder och bruk genom föräldrakontakterna samt genom kontakterna med den tvåspråkiga personalen.

För att bygga upp samarbetet mellan personal och föräldrar kan man söka lära känna varandra under vardagliga och avkopplande former, både under dagen i förskolan och genom olika former av både vardags- och mer festbetonad samvaro. Föräldrasamarbetet bör utformas med hänsyn till föräldrars olika situation och behov.

Om barnen får hemspråksstöd genom ambulering hemspråkslärare träffar sällan föräldrarna läraren i förskolan. En vanlig lösning är i dessa fall att de har telefonkontakt eller läraren gör hembesök. Telefonkontakt är emellertid i många fall otillräcklig då en nära och regelbunden föräldrakontakt är nödvändig. Många familjer vänder sig också ofta till den tvåspråkiga personalen för att få råd och stöd i kontakten med andra myndigheter såsom grundskola, barnhälsovård etc.

Det är angeläget att skillnader i svenska föräldrars och minoritetsföräldrars syn på uppfostran tas upp och behandlas på ett sådant sätt att även den svenska personalen får insikt i vad skillnaderna gäller. Möjligheten att respektera och ta hänsyn till särskilda behov och önskemål blir därmed större. I många fall är den tvåspråkiga personalen viktig som förmedlande länk.

Det förekommer att tvåspråkig personal ordnar egna föräldraträffar eller enbart deltar i daghemmets eller deltidsgruppens allmänna föräldramöten och uppmuntrar minoritetsbarnens föräldrar att delta i dessa. Det kan till en början vara befogat att invandrarföräldrar, om de så önskar, kan få träffas i sin egen grupp för att senare kunna delta i den svenska föräldragruppen. Det kan emellertid klart konstateras att invandrarföräldrar som inte förstår svenska har mycket liten behållning av ett föräldramöte som hålls på svenska. Ett sådant föräldramöte kan i början snarare avskräcka föräldrarna även

om det finns tillgång till tolk.

En del föräldrar kan ha orealistiska förväntningar på hemspråksstödet och på den tvåspråkiga personalen, bl a därför att förskole- och skoltraditionerna är olika i länderna. De har ibland inte heller fått de nödvändiga kunskaperna om hemspråksstödet och den svenska förskolans arbets sätt. Det finns föräldrar som blir besvikna då barnen inte får regelrätt "skolundervisning", inte lär sig att läsa och skriva eller inte kommer hem med saker som de tillverkat i förskolan. Vissa föräldrar är inte tillräckligt medvetna om hur viktigt det är att de själva mycket aktivt stödjer barnets modersmål i hemmet och att de själva har en positiv inställning till sitt ursprung för att hemspråksstödet skall ge avsedd effekt.

Även svenska föräldrar upplever ibland oro då det finns barn och personal i barngruppen som inte talar eller helt behärskar svenska språket. De är rädda för att deras barn skall påverkas i negativ riktning i sin språkutveckling. Erfarenheterna motsäger detta under förutsättning att det finns personal som helt behärskar svenska i gruppen. Istället borde det ses som en tillgång och berikande både för svenska barn och vuxna att få möta människor från andra kulturer i naturliga sammanhang. Det är personalens uppgift att förklara innebörden i förskolans arbets sätt och hemspråksstödet även för svenska föräldrar för att skapa ökad förståelse för invandrabarnen och deras familjer.

Förskolans hemspråksstöd kan berikas genom kontakt och samverkan med lokala invandrar- och minoritetsorganisationer. Det är viktigt att väl ta tillvara vad de kan ha att erbjuda samtidigt som det här bör beaktas att en del familjer inte alltid sympatiserar med organisationernas verksamhet. Samverkan med föreningar på orten bör därför planeras i samråd med föräldrarna.

Svenska som andraspråk i förskolan

Den svenska förskolan och skolan ser som ett mål att barn med ett annat hemspråk än svenska som vuxna skall kunna fungera som aktivt tvåspråkiga personer. Detta förutsätter att barnen redan från tidig ålder kan ges stöd i sin personlighetsutveckling och språkutveckling i

båda språken. På 60-talet fick föräldrar information om att tala svenska med barnen vilket ledde till att barnen varken kunde sitt modersmål eller svenska. På 70-talet övergick man till en koncentrerad satsning på barnens modersmål och såg svenskan som en effekt av utvecklingen av modersmålet. Det framhölls att barnen även om de vistades i hemspråksgruppen skulle ha samverkan med svenska grupper för att lära sig svenska.

Idag har många barn ett bra utvecklat modersmål när de börjar förskolan i och med att många föräldrar finner det angeläget att bibehålla och utveckla språket genom att använda det i hemmet.

I begreppet *andraspråk* ligger att detta språk också skall kunna fungera jämsides med det egna språket och fylla samma funktioner som kommunikationsmedel och som verktyg för tankar, känslor och minne. Det har ofta hävdats att barn som får växa upp i en tvåspråkig miljö och har tillgång till tvåspråkig personal mycket snart blir tvåspråkiga. För vissa barn har detta lyckats genom insats av medvetna föräldrar och medveten svensk personal och hemspråkspersonal.

Det har emellertid visat sig att det finns behov av att i förskolan utveckla metoder också för den svenska personalens arbete med att stödja invandrarbarnens andraspråkinläring. Majoriteten av invandrarbarnen tillbringar sin förskoletid huvudsakligen tillsammans med svensk personal i sammansatta eller svenskspråkiga grupper. Trots detta tillägnar sig dessa barn i många fall inte ett fungerande svenskt språk.

Svenska som andraspråk är inte "ett nytt ämne" i förskolan utan skall, liksom stödet i modersmålet, ingå som en naturlig del i den ordinarie verksamheten. Det är inte heller fråga om att anställa speciella "svensktränare" utan att utveckla ett mer medvetet arbetssätt och en bra organisation för den befintliga svenska personalen. En mer aktiv roll för den svenska personalen vad gäller invandrarbarnens inläring av svenska kräver givetvis ett nära samarbete mellan tvåspråkig och svensk personal.

En försöksverksamhet med svenska som andraspråk i förskolan och på lågstadiet pågår sedan hösten 1983 i SPRINS-gruppen (SPRINS = SPRåkutvecklingen hos INVandrarbarn i Sverige) vid Institutionen för lingvistik vid Göteborgs universitet. Försöksverksamheten, som bl a bedrivs i form av utbildningscirkel för svensk och

tvåspråkig personal, syftar till att utarbeta och beskriva fungerande metoder för den svenska personalens arbete att tillsammans med den tvåspråkiga personalen stödja invandrabarnens tvåspråkiga utveckling.

Samverkan med skolan

I både förskolans arbetsplan och läroplan för grundskolan framhålls betydelsen av kontinuitet för barnet vid övergång mellan förskola och lågstadium. Skolan skall kunna ta vid där förskolan slutar, samtidigt som förskolan förutsätts ha beaktat skolövergången och de nya krav och förhållanden som möter barnet i skolan.

Arbetsplanen för förskolan och läroplanen för skolan framhåller betydelsen av samstämmighet mellan förskolans och skolans pedagogik och betonar speciellt betydelsen av detta när det gäller barn inom språkliga minoritetsgrupper.

Hemspråksstödet i förskolan skall lägga grunden till tvåspråkighet hos barnen. Att lära två språk, begrepp och synsätt i två kulturer kräver mer och tar längre tid. Om målet är en aktiv eller fullständig tvåspråkighet kan det inte uppnås under förskoletiden. Stöd i modersmål och ursprungskultur behövs kontinuerligt under en lång följd av år.

För invandrar- och minoritetsbarn kan övergången från förskola till skola ställa extra stora krav. Redan skolstarten i sig är ett stort utvecklingssteg för de flesta barn. Ett barn som utvecklas i två kulturmiljöer och lär in en dubbel uppsättning ord och begrepp har inte alltid hunnit lika långt i sin språkliga utveckling som jämnåriga enspråkiga barn.

För barn som inte helt behärskar svenska kan övergången till grundskolan och för barnet nya krav och förhållningssätt bli svårgripbara, speciellt om barnet träffar sin hemspråkslärare endast under några få timmar i veckan. Förutom att den yttre miljön är ny förväntas barnen inhämta kunskaper på ett språk som en del av dem behärskar dåligt. Barn med bristfällig svenska riskerar i många fall att få stora svårigheter i skolarbetet i svenskspråkiga klasser. För elever som har möjlighet att gå i hemspråks- eller sammansatt klass kan

situationen bli annorlunda.

Därför är det av stor vikt att förskola och grundskola redan i ett tidigt skede i samråd med föräldrarna planerar för en förskole- och skolgång som erbjuder kontinuitet och optimala utvecklingsmöjligheter för varje barn.

En långsiktig planering för varje barns språkstöd bör, som tidigare beskrivits, göras på grundval av en diskussion mellan berörda parter redan vid familjens tidiga kontakter med barnhälsovården.

De flesta barn har gått i förskola minst ett år innan de börjar skolan. Socialförvaltningen i många kommuner lämnar rutinemässigt uppgifter till skolförvaltningen om antal barn med annat hemspråk än svenska, vilka språk de talar och om de har fått hemspråksstöd. Vidare förekommer att förskolans personal tillsammans med föräldrarna vidarebefordrar uppgifter om varje enskilt barn. I en del kommuner redovisas en bedömning av barnets färdigheter i sitt första respektive andra språk.

Sådana bedömningar bör göras av tvåspråkig och svenskspråkig personal med ingående kännedom om barnen. Någon form av systematiska bedömningar av barnens språkbehärskning kan, förutsatt att de är väl utarbetade, fungera enbart som komplement till den kunskap om barnet som den personal har som lärt känna barnen under en längre tid.

Före skolstarten är det vanligt att nybörjarföräldrarna informeras om skolans arbete och organisation och om vilka olika former av språkstöd som grundskolan kan erbjuda. Det är av stor vikt att alla föräldrar så tidigt som möjligt får information om barnens olika möjligheter att få språkligt och annat stöd i skolan. Föräldrar bör även ha möjlighet att framföra önskemål om sina barns skolgång.

Både förskola och grundskola betonar vikten av föräldrasamarbete. Där det finns möjlighet är det en klar fördel om förskolebarnen kan flytta över till grundskolan i grupp och inte placeras enskilt i olika klasser. Det innebär en trygghet för både barn och föräldrar om de till skolan kan överföra den "samarbetstradition" som redan har påbörjats i förskolan.

Det är vanligt att barnen under vårterminen före skolstarten får bekanta sig med den skola de skall börja i. Barn och förskolepersonal besöker skolan, deltar i skolarbetet, raster, skolmåltider m m. Ofta

inbjuds även föräldrar till dessa besök. I förskolan följs besöken upp med samtal, besök av grundskolans personal och elever etc.

För barn ur språkliga minoriteter är det viktigt att de gör dessa studiebesök och efterföljande bearbetning tillsammans med någon vuxen som talar deras språk. Barnen behöver även få träffa sina blivande hemspråklärare och uppleva vad bl a grundskolans hemspråksundervisning innebär.

Föräldrar, förskolepersonal, skolans elevvårdspersonal och mottagande lågstadielärare/hemspråklärare bör tillsammans under höstterminen året före skolstarten diskutera åtgärder som kan stödja och stimulera barnet i dess kommande skolarbete. Detta är särskilt viktigt för föräldrar och/eller barn som känner oro inför skolstarten.

För hemspråksstöd i språk med ett litet antal barn kan det vara en fördel om samma hemspråklärare tjänstgör i både grundskolan och förskolan. Detta kan innebära bättre anställningsförhållanden för hemspråkläraren. Det kan även underlätta rekryteringen av personal och göra övergången från förskolan till lågstadiet lättare för det enskilda barnet. Förutsättningen för att detta skall bli en väl fungerande lösning är att hemspråkläraren har kunskap om både förskolans och skolans arbetssätt och arbetar i ett begränsat antal klasser och förskolegrupper.

Personal i förskola, fritidshem och grundskola behöver ha kunskap om varandras arbetsområden och arbetsuppgifter. Ett sådant utbyte kan stimuleras genom gemensam fortbildning, studiedagar, studiebesök och auskultation.

Förskolebarn som har ett annat språk än svenska som ett dagligt umgängesspråk i hemmet behöver få stöd och stimulans att behålla och utveckla sitt modersmål. Dessutom behöver de få tillgång till det svenska språket som ett andraspråk.

Hemspråksstöd för invandrar- och minoritetsbarn, som ingår i serien **Arbetsplan för förskolan**, kan ses som ett led i socialstyrelsens strävanden att förtydliga barnomsorgens mål och inriktning. Skriften redogör för målen för språk- och kulturstödet, organisationsfrågor och barnens rätt till hemspråksstöd. Personalens utbildning, handledning och fortbildning, föräldrasamarbetet, samarbetet förskola-skola samt hur det svenska språket kan utvecklas till ett andraspråk är andra områden som behandlas i skriften.

Hemspråksstöd för invandrar- och minoritetsbarn är ett viktigt underlag för kommunernas riktlinjer för barnomsorgen. Den vänder sig i första hand till socialnämnder och ledningspersonal i kommunerna men bör även vara av intresse för förskolans personal och föräldrar samt kommunalt ansvariga på grundskolans område.

Socialstyrelsens policy för verksamheten i förskolor och fritidshem publiceras i serierna

Arbetsplan för förskolan
Arbetsplan för fritidshem

Som komplement till arbetsplatserna publiceras metodmaterial i serierna

Arbeta i förskolan
Arbeta i fritidshem